

કાન્તા સુંદરી.

ભાગ ૧ લો.

કર્તા.

મનસુખભાઈ ભગુભાઈ શાહ.

કીંમત ફક્ત ચાર આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૬૮૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ કાવ્યો સુંદરી-૧

વિષય ૬ : ૩

કાન્તા સુંદરી.

ભાગ ૧ લો.
(એક સાંસારીક નાવેલ)

રચી પ્રસાદ કર્તા

મનસુખલાઈ ભગુભાઈ મુલચંદ શાહ.

મુળગામ પેથાપુરના. હાલ

ધનાસુતારની પોળમાં દેરાવાલી પોળ.

અમદાવાદ.

ધી " એડવર્ડ " પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

૬. મુ'બાઈ એંક પારો.

બાદનિ પહેલી

પ્રત ૫૦૦

સર્વ હક સ્વાધિન.

સંવત ૧૯૧૨

સને ૧૯૦૬

મુદ્રય.

૦-૪-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૪-૧૩ ૧૬૮૨

પ્રસ્તાવના.

પ્રિય પાઠકગણુ? આ લઘુ પુસ્તક રચી સર્વ બાઇઓ તથા બહેનો આગળ પ્રસિદ્ધ કરવામાં મને જેટલો આનંદ થાય છે તેટલો આનંદ મને કોઇ દીવસે બાળ્યેજ થયો હશે.

આ પુસ્તક રચવામાં મારો પહેલોજ પ્રયાસ હોવાથી જે ધણી ખરી ભૂલો જોવામાં આવશે તેને માટે બહુલા વાંચકવન્દ પાસે માફી ચાચતાં આ સેવક નિરાશ નહિજ થાય. મારી અલ્પ બુદ્ધિથી મેં આ પુસ્તક રચેલું છે, ને સંસારમાં ખરું સત્વ શું છે, મિત્રોની મિત્રો તરફ ફરજ શી છે, આપણી વાર્તાની નાયિકા કાન્તા જેવી પતિવ્રતાઓ, પોતાના પતિઓ પ્રત્યે સુખ દુઃખની વેળાએ કેવી રીતે વર્તે છે, તથા પતિ જ્યારે સંસાર સુખ ભોગવવાને તદ્દન અશક્ત હોય ત્યારે ચંદ્રીકા જેવી સતી સ્ત્રીઓ કેવી રીતે ધીરજ રાખે છે તેનો આશ્રેયિતાર ચિતારેલો છે.

આ લઘુ પુસ્તકમાં કન્યાવિક્રય સંબંધિ, તેમજ બાળ લગ્ન સંબંધી, મારી અલ્પ બુદ્ધિ પ્રમાણે મેં વિવેચન કરેલું છે.

મારી અલ્પ બુદ્ધિને લીધેજ મારે ધણાં ખરાં નાનાં મોટાં પુસ્તકોનો આશ્રય લેવો પડ્યો છે; જેને માટે હું તેઓના કર્તાઓનો ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં મી. બગુલાઇ ગોવીંદલાલે મને પુસ્તી મદદ આપેલી છે; અને તેને માટે હું તેમનો જેટલો આભાર માનું તેટલો ઓછો છે.

લી. કર્તા.

મનમુખલાઈ બગુલાઇ શાહ.

આનુક્રમણિકા.

મકરણ. ૧

કાન્તીચંદ્ર.

- „ ૨ રતનચંદ્રનું ભરમાવણું અને મધુરચંદ્રનું પાઠા કરવું.
- „ ૩ કુમુદચંદ્ર અને સરિતા સુંદરી.
- „ ૪ સ્ત્રી મંડળ.
- „ ૫ મધુરચંદ્રનું ગુંચવાણું અને કાન્તીચંદ્રની સુશીલ-
તાની ખાત્રી.
- „ ૬ કાન્તિપૂર.
- „ ૭ ડોસીનો કાન્તસુંદરી પ્રત્યે પ્રેમ.
- „ ૮ તારા.
- „ ૯ કાન્તાસુંદરી અને ગુલાબ.
- „ ૧૦ કાન્તસુંદરીનો કાગળ.
- „ ૧૧ ચંદ્રિકા અને કાન્તીચંદ્ર.
- „ ૧૨ ચંદ્રિકા અને દુર્ભતિ. દુર્ભતિની દુષ્ટશુદ્ધિ અને
દુષ્ટ પ્રેમરાયણું ચંદ્રિકાને ભાષણે નાસી જવું.
- „ ૧૩ કાન્તીચંદ્ર અને કાન્તા સુંદરી.

પ્રકરણ ૧ કાન્તીચંદ્ર.

હા વાંચકવન્દ ! આજે આપણે કાન્તીપૂર નામના નગર
કે જેની શાલા નિહાળતાં સ્વર્ગપુરી સ્વર્ગમાં, અલકપુરી
એકાંતમાં અને લાંઠા ખારા સમુદ્રમાં સદાને માટે નિવાસ
કરતી થઇ તે નગરીમાં દાખલ થઇએ.

તે નગરીમાં કુમુદચંદ્ર નામનો એક વણિક રહેતો હતો. તે સા-
ધારણ સ્થિતિનો હતો. તેના પીતા તેને અને તેના બીજા બે ભાઇ-
ઓને મુકી પંચરત્ન પામ્યા હતા. તેના બે ભાઇઓ કરતાં તે સુશીલ
અને ઘણો સ્હોજીલો હતો; અને તેના એવા સ્વભાવને લીધેજ થોડાં તેને
ચહાતા હતા; વળી તેને વિદ્યાનું પણ વધારે જ્ઞાન હતું. તેને કાન્તી-
ચંદ્ર નામનો એક પુત્ર હતો. આશરે ૧૪ વરસની ઊંમરે તેણે બે-
દોકપુત્રેશનની પરિક્ષા પસાર કરી હતી. વિદ્યા તેને ઘણીજ વ્હાલી હતી.

આહા, કેવો ભાગ્યશાળી પુરુષ ! ખસ, જરા નવરાસનો વખત
મળે કે હાથમાં ચોપડી, ચોપડી અને ચોપડીજ, બીજાં કાંઈ મળેજ નહિ !

ખરે, વાંચનાર ! વિદ્યારૂપી સાગર જગતમાં સર્વથી મોટો છે;
વિદ્યા એજ નરનું ભૂષણ છે. વિદ્યાએજ ગુપ્ત અને અખુટ ધન છે,
વિદ્યાએજ સમસ્ત સુખની જનેતા છે; વિદ્યા એજ ગુપ્ત તત્ત્વોને પ્ર-
કાશ કરી, સુરતર અદિને વસ્ત્ર કરનારી છે; વિદ્યા એજ માઓ
કામીઓ ચિંતામણી રત્ન અને કલ્પ વૃક્ષ છે; અને વિદ્યા એજ જન્મ
મરણનાં દુઃખ ટાળનારી છે ભાગીઓ ભાગના લઈ શકે, ચોર ચોરી
ન કરી શકે અને રાજા જેની વસુકાત ન લઈ શકે તેવી છે. જેણે
વિદ્યાની પ્રસાદી નમ્રી મેળવી તે નર છતાં પશુવત્તજ છે.

સંસ્કૃતમાં પણ કહેલું છે કે—

વિદ્વત્ત્વંચ નૃપત્વંચ નૈવતુલ્યં કદાચન ।

સ્વદેશે પુજ્યતે રાજા વિદ્વાન્ સર્વત્ર પુજ્યતે ॥

આ બંધુ આપણો કાન્તી સમજતો હતો તેથી મુખ્ય દુઃખ વે-
ઠીને પણ આગળ બાળવું એ તેનો નિશ્ચય હતો. પરિક્ષા પસાર કર્યા
પછી અમદાવાદમાં જઈ તેણે કૉલેજ જોઈન કરી હતી.

ન્યાતમાં કન્યાની અછતને લીધે કાન્તીનો વિવાહ થયો ન હતો.
સખેશ્રીના છોકરા કુંવારા રહેતા તો પછી આપણા કાન્તીનો વિવાહ
થાયજ ક્યાંથી? પણ ત્રિવેદી વાંચનાર, તેમ ધારતો ના, કારણ કે
અક્ષતવાન માણસ માત્ર પૈસાથી લોભાઈ પૈસાવાળાને ત્યાં છોડીઓ
દેતો નથી; પણ આપણા કાન્તી જેવા પુરુષ રત્નને પસંદ કરે છે.

કુમુદચંદ્ર એકલોજ હોવાથી માત્ર વરસે દહાડે જસો, અઠીસો,
રૂપિયા પેદા કરી પોતાના કુટુંબનું ભરણુ પોષણ કરતો; તેમાં કાન્તી
તરફથી તેને વધારે ખર્ચ થતું; અને ન્યારે ખાધા ખર્ચ મદદ
મહેનતે પૂરું થતું તો પછી ખર્ચવાનું તો ક્યાંથીજ હોય ?

જો કુમુદચંદ્રને કોઈ મદદ કરનાર હોતતો જરાએ અડચણ ન
હતી; કારણ કે આપણાથી અજાણ્યું નથી કે, એક હાથે તાળી પ-
ડતીજ નથી, જોડા વગર, સંતતી થવાનો સંભવ હોતોજ નથી, કો-
વાડાને હાથાનો સંયોગ થવાથીજ લાકડાને કાપી ચીરી શકે છે, દો-
રીની સહાયતાથી પતંગ વાદળાંની સાથે વાતો કરવા શક્તિ ધરા
છે; અને દારૂની મદદથી સીસાની ગોળી પણ સિંહ જેવા ફૂર પ્રા-
ણીનો પ્રાણ લઈ શકે છે.

ન્યારે એમ છે તો બિચારો કુમુદચંદ્ર એકલો કરે શું?

પરંતુ પુત્રની દક્ષતા, તેની કામળતા, અને એવા ધીમન અ-
નેક ગુણોએ ન્યાતમાં તેને પ્રખ્યાત કર્યો.

ત્રિશાસપુર નામના પાસે આવેલા નગરમાં મધુરચંદ્ર નામનો પ્ર-
ખ્યાત અને તવંગર શીઠીયો રહેતો હતો. તેને એક પુત્ર અને એક
પુત્રી હતાં. પુત્રનું નામ શુદ્ધિમતિ હતું અને પુત્રીનું નામ કાન્તા
સુંદરી હતું. કાન્તાસુંદરી પરણવાને યોગ્ય થઈ પરંતુ તેનો વિવાહ
સરખો પણ કર્યો નહતો. તેની કાંતી અવર્ણનીય હતી, તેનું રૂપ, ભા-
વશ્યતા અને રસિકતા તેનામાં એકઠાં વાસ કરી રહ્યાં હતાં. જે
કોઈ તેના સામું જોતું તે અંગ્રામ જતું.

મધુરચંદ્ર સર્વવાતે સુખી હતો, પણ એક વાતે દુઃખી હતો.
એતો કહ્યું છેકે સંસાર ચક્રમાં કોઈપણ પ્રાણી પૂર્ણ રીતે સુખી છેજ
નહિ. પ્રવિણ સાગરના કર્તા, મહારાજ મહેરામણજીનું કથન પણ
આ પ્રમાણે છે કે:-

“ કોઈ ચહે ધન ધાન્ય નિધાને, જો ન મિલે તો મહા દુઃખ માને,
કોઈ દુઃખી દંપતિ વિધુરેસે, કોઈ દુઃખી ખિન સંતતિ ઐસે,
કોઈ દુખીયા પાછ અપમાના, કોઈ દુઃખી તૃષ્ણા તુર જના,
કોઈ દુઃખી પરવૈભવ પેખી, ઉનસે ન્યુનપનો નિજ લેખી,
સ્વજન મરણસે કોઈ દુઃખીયારા, કોઈ દુઃખી મિત્રી દુષ્ટહીદારા,
કોઈ દુઃખી શિર વૈરી વિશેષા, કોઈ દુઃખી શિર કુપિત નરેષા.
કોઈ દુઃખી દુઃખ આવન શંકા, ખિન દુઃખ દુખી ગીતીગ્રહ બંકા,
મનકલ્પિત અસ દુઃખ અનેકા, વ્યર્થ દુઃખી જિનનાહિ વિવેકા”.

(કોઈ ધન્યધાન્ય ભંડારનેજ ધર્યેછે, અને તેની પ્રાપ્તિ ન
થાય તો મહા દુઃખ માને છે, કોઈ ધણી ધણીઆણીનો વિયોગ થ-
વાથી, કોઈ સંતાન ન હોવાથી, કોઈ અપમાન મળવાથી, કોઈ તૃ-
ષ્ણાના પ્રબળપણાથી, કોઈ પારકા વૈભવને જોઈ, અગર તેનાથી
પોતાનો વૈભવ ઓછાશરાજો હોવાથી, કોઈ પોતાના વહાલા જનના
મરણથી, કોઈ કુભાર્યાનો સંયોગ થવાથી, કોઈ માથે ધણા શત્રુ હો-

વાથી, કોઇ માથે રાગ વગેરે કોપવાથી, કોઈ ભવિષ્યમાં દુઃખ આવવાની શંકાથી, કોઈ ગ્રહ વાંકા છે એવા બહેમથી, -મતશબ્દમાં એવાં મન કલ્પનાથી સાચાં માનેશ્વં દુઃખોની પીડાથી સંસારમાં વચ્ચતાં તમામ મનુષ્યો, વાસ્તવીક રીતે વિચારતાં, દુખીજ છે; પણ પૂર્ણ પછે કોઈ સુખી નથી.)

પોતાની પુત્રી સંસાર સાગરમાં તણાવાને યોગ્ય થઈ પરંતુ તેના લાયક એકે મુરતીઓ તેની નજરમાં આવ્યો નહિ; કોઈમાં કુળની ખામી તો કોઈમાં વિદ્યાની ખામી; વાંચનાર, ચંદતાનું લાગ્ય ચઢતુંજ હોય છે. પુણ્ય બળથી જ્યારે મનુષ્યની ચડતી થતા માંડે છે, ત્યારે દરેક બાળતમાં ચઢતીજ થાય છે, અગ્નિદેવ દ્વારા સંખ્યાતાં અમુક્ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે, દુર્જન તે નજાન બની જાય છે; અચિંત્ય વૈભવ પ્રાપ્તિનાંજ સાધનો હાથ લાગે છે, અને અરજા પાસા સવળા થઈ પડે છે. પુણ્યવંત પુણ્ય જ્યાં જ્યાં પગ મુકે છે ત્યાં ત્યાં સર્વ રીદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રકટ થાય છે. જ્યાં રામચંદ્રનું નિવાસ કરે ત્યાં અયોધ્યાજ દેખાવ દેહે. પુણ્યવંતને માત્ર લક્ષ્મી કે કોઈ અન્ય વસ્તુના સંયોગનો વિચાર કરવો એટલોજ વિજય લાગે છે પણ ઇચ્છા કરી કે તે વસ્તુ હાજરજ ખડી થાય છે. કાયકને ભોજાવવાની ઇચ્છા છતાં જેમ આંખો મોર આપે છે તેમ પુણ્યવંતને ઇચ્છા મનાંજ પ્રત્યેક વસ્તુ આવી મળે છે. પુણ્યબળથી પ્રાણગતિ પણ સારી બને છે. પુણ્યબળથી ગુણયુક્ત બની મહાન્ પુણ્યમાં ગણાય છે પુણ્યબળથી તરકરી વિદ્વેત પણ નાશ પામે છે અને પુણ્યબળથીજ ઇષ્ટમન ગમતી વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે. દાખલા રૂપે આપણે કાન્તી સાધારણ મનુષ્યને ત્યાં હજારેલો છતાં અને જોકે તવંગર માણસના છોકરા પણ વાંદા હોઈને મરણ પામે એવી તેમની ન્યાતમાં કન્યાઓની અછત છતાં પણ મધુરચંદ્ર જેવો પુણ્ય કાન્તીચંદ્રની વિદ્યાથીજ કો-

ભાઈને તેની રત્ન જેવી પુત્રી કાન્તામુંદરીનો વિવાહ તેની સાથે કરવાને ધારે છે. આતું કારણ માત્ર પુણ્યગળ અને વિવાળ છે.

પ્રકરણ નંબર ૧.

રતનચંદનું ભરમાવણું અને મધુરચંદનું પાછા ફરણું.

મધુરચંદ્ર વિવાહના કારણસર એકદમ કાન્તિપૂર આવી પહોંચ્યો અને રતનચંદ નામના પોતાના એક સગાને ત્યાં મુકામ કર્યો. થોડી વાર આરામ લીધા બાદ મધુરચંદ્રે પોતાના આવવાનું કારણ રતનચંદને વિદિત કર્યું અને કુમુદચંદના ઘર સંબંધી સમાચાર કહાડ્યા. રતનચંદ આથી ખિન્ન બની નીચું જોઈ રહ્યો અને મધુરચંદ્ર કુમુદચંદ્રને ત્યાં વિવાહ કરવા ધારે છે એમ લાગવાથી તેણે તેને વિદ્વાસપૂર પાછા રવાના કરવાની પેરવી કરવા માંડી. એવામાં પોતાનાજ સાળાનો છોકરો વિવાહ રડીત છે એમ સાંભરી આવવાથી મન સાથે નિશ્ચય કર્યો કે મધુરચંદ્રને સમજાવી તેની પુત્રીનો વિવાહ તેની સાથે કરાવવો. આવા આવા તર્ક વિતર્ક કરે છે તે પરથી મધુરચંદ્ર તેની મનોવૃત્તિ સમજી ગયો અને બોલ્યો “ કેમ, રતનચંદ, કાંઈજ બોલતાનથી ? જવાબ તો આપો ? ”

રતનચંદ—શું બોલે ? કરમ અમારું અને તમારું ! આવી વિદ્વાન અને રત્ન જેવી કાન્તાને કાગને ત્યાં ! વાહ ! કેવી ખબર લઇને આવ્યા છો ! આવવાનું પણ જ્યાં પેટભર મળે નહીં ત્યાં હીરો તે અપાય ! મધુરચંદ્ર આથી ઘણો દીઝગીર થયો અને ગદ્ ગદ્ કંઠે પુછવા લાગ્યો “ કહો ભાઈ મુરતીયો કેવો છે ? ”

રતનચંદ—મુરતીયો ! (યાળા કરતાં) મોતીના દાણા જેવો ? ?

મધુર—ના, લાઈ કહોતો ખરા, તમનેજ હું તો પુછુછું.

રતન—હાઈમંદ છે !

આથી મધુરચંદ્ર તો અનેક તર્ક વિતર્કમાં મરકાય થઈ ગયો. તે.

વામાં રતનચંદની વહુએ નહાવાને પાણી આપ્યું. તેથી મધુરચંદ્ર નાહીબોધ દેવ પુજા કરવા ગયો અને આપણો રતનચંદ પોતાની પ-
રથી સાથે વાર્તામાં પડ્યો.

રતન—અલી, સાંભળે છે કે ?

માણેક—શું કાંઈ બહેરી બહેરી ધારી ?

રતન—ના, ના, તું જાણે છે કે મધુરચંદ્ર અહીંયાં શા સારૂ
આવ્યા છે?

માણેક—શા સારૂ કહોને ?

રતન—પેલા કુમુદચંદ્રના છોકરા જોડે તેમની પુત્રી કાન્તાનો
વિવાહ કરવા !

માણેક—ઓત તમારું ભલું થયું! એના કરતાં મારા ભાઈના
ધરમાં શું ખોટું છે કે એને ત્યાં વિવાહ કરવા ધારે છે? બળ્યું
તમેએ બોલતા નથી તો; કહોને કે મારા ગાંડા જોડે વિવાહ કરે.

રતન—જો, બહાલી, સાંભળ, હજીતો સોજે-સોકડી કાચી છે:-પા-
શેરામાં પહેલી પુણી છે.

એતો વાતોનાં ગપ્પાં. આ બંદા કાંઈ ગાંડા ધાર્યા કે એને
લાં રૂપીયો અપાવશે?

માણેક—જો, જો, હો એવું ના બને ?

રતન—ગાંડી, શા સારૂ ક્ષીકર કરે છે? આજથીજ ધારી લેને
કે તારા ગાંડાને આવી.

માણેક—બહાલા ત્યારે બીજું શું જોઈએ છે વાર ! આવી
વાર્તાવિનોદ ચાલે છે એવામાં દેવ પુજા કરી વિશે મ્હોડે મધુરચંદ્ર ધ-
રમાં દાખલ થયો.

રતન—કેમ મધુરચંદ્ર, મને તો પેલી વાતની ચીંતા થયા કરે
છે. આપની કાન્તાને લાયક મુરતીયોતો મારી ધ્યાનમાં છે. પણ ર-

પીયો લેશે કે નહીં તેની ખબર નથી. પણ ફીકર નહીં. મારે તેની સાથે ઓળખાણ છે તેથી મારી વગ પહોંચાડીને પણ તમારું કામ કરીશ.

મધુરચંદ્ર-કેને લાં ?

રતનચંદ-હમણાં તાંને બાં. તમે તમારે ખાઈને આરામ લો.

એતો બધી સવડ કરાવું છું. જમ્યા પછી મધુરચંદ્ર આરામ રૂમમાં ગયો અને રતનચંદ પણ તેની પાછળ ગયો.

મધુર-ભાઈ રતનચંદ, તમે કયો મુરતીયો ધારો છો?

રતન-બ્રાહ્મણને મોકલી તમને ખબર કહીશ; મધુરચંદ્ર આથી દુઃખી તથા સુખી થયો. અને વિલાસપુર પાછા જવાને રજા માગી.

રતન-એમ તે હોય ! રહો બે દીવસ અને જુઓ શું થાય છે તે!

મધુર-તમે ખબર મોકલશે એટલે હું અહીંયાંજ આવીશ. અત્યારે મારે જરૂરનું કામ છે માટે જવાદો. રતનચંદ જાણતો હતો કે જો મધુરચંદ્ર બે દીવસ આ ગામમાં રહેશે તો નક્કી એનું મન ચળશે અને એને ત્યાં રૂપીયો આપશે. આથી તેણે તેને જવાની રજા આપી. સ્વાભાવીક રીતે માણેકે પણ તેને એક દીવસ વધારે રહેવાને કહ્યું. પણ તે પણ શાંત થઈ અને મધુરચંદ્ર વિલાસપુરના પથે પડ્યો.

પ્રકરણ ૩ જી.

કુસુદયંદ્ર અને સવિતા સુંદરી.

મધુરચંદ્રના આવ્યાની વાતવાયે ઉડી હતી. અને તેથી લાગતા વળગતાઓમાંના કેટલાક તેને જમવાનું નોતરું દેવા તથા કેટલાક ચાહા પીવા બોલાવવા આવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે બીચારા રતનચંદના ઘરમાં તે દીવસે એક આવે અને બે જન્ય એમ થવા લાગ્યું; પણ મધુરચંદ્રના પાછા ગયાની વતી સાંભળતાં તેઓ પાછા ફરતા. મધુરચંદ્ર પોતાની પુત્રીનો વિવાહ કાન્તીચંદ્રની સાથે કરવાને આવ્યો હતો અને રતનચંદના ભંભેરવાથી તે પાછો ગયો છે તે વાત ગામમાં પ્રસરી ગઈ.

તે વાત કુમુદચંદ્રના કાને પડતા તે ધણે નારાજ થયો. સુર્ય
અસ્ત વખતે દીવસ જતો રહે છે, ચંદ્રના અસ્ત ગત વખતે રાત્રી
જતી રહે છે અને કુમુદ પૂરો કરમાઈ જઈ પિડાઈ જાય છે તેમ
કુમુદચંદ્રે રાત્રી અને પુલોતી સ્થીતી અનુભવી. પોતાની પ્રીયમાં પ્રીય
વસ્તુની વિમાનના થઈ હોય અને તેથી કરીને પોતાને જેટલું દુઃખ
થાય તેથી પણ અધીક દુઃખ તેને આ વખતે થયું. ગાદી ઉપર બેઠો હતો
ત્યાંથી ઉઠી બેન્ચ ઉપર બેઠો પણ ત્યાં પણ તરંગ સમુદ્રમાં તણાવા
લાગ્યો. સમાધીમાં લાન થયો હોય તેમ પોતાની દૃષ્ટીને અંતઃસંક્રાંત
કરી દીધી અને પ્રત્યક્ષ જે જે વસ્તુઓ જણાતી હતી તેનું ભાન
પણ ન રહ્યું. મનની અંદર તેને અનેક તર્ક પિતર્ક આવવા લાગ્યા પણ
આખરે તે શાંત થયો હોય તેમ અને ભયંકર તર્ક પિતર્ક મનમાંથી
હુર થયા હોય તેમ એકદમ ટટાર થઈ બેઠો; જોવામાં નીચેથી તેની
અવસ્થા પલટાવનાર એક સ્ત્રીજ તેની આગળ ખડી થઈ પણ તેને
દેખે ટાણુ ! તે સ્ત્રીજ શું હતી તે તું જાણવાને માંગતો હોય તો
ખરે વાંચનાર ! હું તને જણાવું; તે પત્રીક અખળા નવિના સુંદરી
હતી. પોતાના પ્રિયતા મુખાકૃતી ઉપરથી તે ચેતી ગઈ કે મારા પ્રીય
આજે કાંઈ ભારે ચીંતામાં છે અને તેથીજ આજે તે તરંગ સમુદ્રમાં
ઝોલાં ખાય છે.

સુખી કે દુઃખી સ્થિતિમાં પતી પ્રવાસ કરે ત્યાં પતની પણ છાયા
રૂપે જાય છે.

એવું સમજનારી અભિજ્ઞત વૃત્તીવાળી ભરત ખંડની પવિત્ર
આયો પોતાના પ્રીય આગળ આવી ઉભી. પોતાનો સુકોમળ હાથ
તેના ખભાપર મુક્યો અને પ્રીય મુખાકૃતી અનીમીપ નજરે ન્યાળી-
જોઈ રહી.

કુમુદચંદ્ર જાણ્યો હોય તેમ દેખાતો એકદમ ગાલરો ખાંચો અને

આસપાસ જોવા લાગ્યો તો પેતાની વ્હાલી પ્રીયતાને જોઈ; તે હસતો દેખાવાને વ્યર્થ યતન કરવા લાગ્યો.

સવિતા--પ્રીય આજે તો તમે મારા ઉપર મુરસે ધ્યા લાગો છો?

કુમુદ--ના પ્રીયા, એમ તે હોય ?

સવિતા--વ્હાલા તમે હમેશાં મને રાજી ખુશીથી જોતાવના

હતા પણ આજે તો હું આવીને આપની સામે ઉભી રહી તો પણ આપે મને જોતાવી પણ નહીં; વળી ગદ્ ગદ્ કંઠે જોતાવા લાગી-

“ચંદ્ર તરૂંપે ચંદ્રને, ચંદ્ર મરે નહીં ઉર,

કરી ગયા એમ પ્રીય તમે, બજે હિર ભરપુર.

કુમુદચંદ્ર--(હાથ ઝાલીને) વ્હાલી, શું આમજ ! આવ, આવ, જેત મારી સાથે; મારી ભુલ થઈ તેને માટે મારી આપ. પ્રીયતુ આવું જોલવું સાંભળી સવિતા હર્ષભેર પેતાના પ્રીયતા ગળાના આસપાસ હાથ નાંખી જેન્ય ઉપર બેસી અને વાર્તા વિનોદમાં પડી.

કુમુદ--આપણા કાન્તીનો વિવાદ આપણી આવી રિથતીમાં થશે એમ હું ધારતો નથી.

સવિતા--વ્હાલા, એમ તે હોય,? કન્યાની અજીતને લીધે એવું ધારતા હશે, પણ હવે તો સમજાને કે વિવાદ થયો

કુમુદ--પ્યારી, કેમ સમજું ? ન્યાતમાં તવંગર માણસના પુત્રોને પણ કન્યા ગણવાનો સંભવ છે નહીં તો આપણા જેવા રંક જીવોને તો સંભવ હોયજ ક્યાંથી !

સવિતા--અરે વ્હાલા, શ્રેષ્ઠ માણસ તો પૈસોજ જોતો નથી. પણ કુળ અને મુરતીયોજ જુએ છે. તમે જાણતા હશે કે તિલાસ પુત્રો મધુરચંદ્ર નામનો માણસ તે કારણસર અહીંયાં આવ્યો હતો. હવે તો એક આવશે ને બે જશે. પુત્ર હશે તો વધુ આવશે.

કુમુદ--વ્હાલી, તારું કહેવું ખરું છે હવે મારે શોક કરવાનું

કાંઈ પણ કારણ નથી. આટલું બોલી પોતાની પ્રીયાને ચુંબન કરી તેણે દુકાનનો રસ્તો લીધો.

પ્રકરણ ૪ થું.

સ્ત્રી મંડળ.

પ્રિય પાઠકગણ, હવે તારી સ્મરણ શક્તિની કમાન વિલાસપુરમાં મધુરચંદ્રના ઘર તરફ ફેરવ.

જે દીવસે ગત્રે મધુરચંદ્રે વિલાસપુર છોડ્યું હતું તેના બીજા દીવસની સવારે, તેની વૃદ્ધ માતા, તેની સ્ત્રી, અને તેની પુત્ર વધુ ગુજાળ વહેલાં ઉઠી ધરતું કામકાજ કરતાં કરતાં પણ કાન્તાના વિવાહ મંબધી વાતો કરતાં હતાં.

ડાશી—વહુ, કાન્તાનું તો ભાગ્ય ભણ્યું. વરતો જોઈએ તેવો છે.

ગુલાબ—અર્થજી, તમે તેને જોયો છો?

ડાશી—મારો અગ્નણ્યો છે કાંઈ? આજ કાલ તો એ નાગો નાગો ફરતો હતો. ?

સુંદર—એનું નામ તો કહો ?

ડાશી—એનું નામ કાન્તીચંદ્ર છે.

ગુલાબ—વાહ, કાન્તા સુંદરી અને કાન્તીચંદ્ર; બેએ, નામ મળતાંજ છે. મેનાં, પોપટની જોડ !

આ કથા ચાલે છે તેવામાં ચાર બાળાઓ “કાન્તા, કાન્તા” કરતી ધરમાં દાખલ થય.

તારા—ગુજાળ ભાભી, કાન્તા ઉઠીછેકની ?

ગુલાબ હસતે વદને તાર તરફ પ્રેમથી હાથ લંબાવતી બોલી “આજે તો અમારાં અહો ભાગ્ય છે કે મોટી બહેને અમારું ઘર પાવન કીધું. હમણાં તો તમારાં દર્શન દેવને પણ દુર્લભ છે. વાર, પણ કુશળ તો છેને ?

આનું સ્નેહ પુરિત મધુર વાક્ય સાંભળી, તારાએ મૃદુદાર્ય સહિત કહ્યું કે—“ભાભી, ધધિર પ્રસાદે સહકુટુંબ કુશળ છે. મને પણ તમને અને મારી સુઝ સખિ કાન્તાને મળવાની ઝંખના થતી હતી. પણ હાલમાં મહે “વિકાશી કુસુમ” નામનું પુસ્તક રચવું શરૂ કર્યું છે. તે પુસ્તકમાં ઘણી જાતનું રિવેચન કરવામાં આવેલું છે. વારૂ ! એ બધું ખરું, પણ મારી સુઝ વહાલી સખી કાન્તા ક્યાં છે?

ગુલાબ—તારા બહેન, કાન્તાબાનો તો આજ વિવાહ થવાનો છે કે, કાણ જાણે થયોએ હશે?

તારા અને ખીજ સખીયો સાનંદશ્વર્યથી પુછવા લાગી “ભાભી સાહેબ, ક્યા ગામમાં? અમે પણ મહોં ધોષનેજ આવ્યાં છીએ તો? તારાએ અધીરાઈથી પુછવા માંડ્યું “ભાભી આ વાત કાન્તા જાણે છે ખરી કે ?”

ગુલાબ—કાણ જાણે, કાન્તાબા તે ઉંઘે છે કે જાગે છે તેની ખબર નથી ને?

તારા—ચાલો સખિયો, કાન્તા પાસે જઈએ; અને ગોળધાણા માગી લઈએ. જુહાલા વાંચકવ્રન્દ ! આ વાતો થતી હતી ત્યારે કાન્તા શું કરતી હતી, તે વિચાર તારા મન મંદીરમાં જન્મ પામશે. આ વખતે કાન્તા અટાળીએ આવી લક્ષ દષ સધળી વાતો સાંભળતી હતી અને આનંદમાં મગ્ન થતી હતી.

જે વખતે તારાએ કાન્તા પાસે જવાનું કહ્યું તેજ વખતે આપણી કાન્તા, ઉંઘમાંથી ઉઠીને આવી હોય એમ દેખાતી, આંખો ચોળતી ચોળતી યત્ન કરતી—સદૃશ થતી જણાઈ.

તારા સામું જોષ હસતે વદને, વિવેકથી તે બોલી “ અહો, તારાબાનુંજ મહોં જોયું.” દ્યો આજતો મારો દીવસ મુખમાં નિર્ગમન થશે એવી આશા—ઉમેદ રાખું છું.

તારા આ વખતે સ્તબ્ધ, પુતળા જેવી થઇ ઉભી.

કાન્તા—બહેન તારા, સાસરેથી ક્યારે આવી?

તારા—દેખી સારે.

કાન્તા—મર્વ સુખી છેકની?

તારા કાંઈ બોલીજ નહિ.

કાન્તા—Come on, come on, why do you stand like a statue there?

તારા (હસતાં હસતાં)—બહેન, આજતો તું ઈંગ્લીશ બીંગ્લીસ એવી એવી ભાષાઓમાં મારી સાથે વાત કરીશ; કેમ નહિ કાન્તા?

કાન્તા (સરમાતી)—બહેન, આમ શું બોલેછે—બકે છે?

તારા—‘બોલે છે, ને બકે છે? પણ મને કહે કે આજે ઈંગ્લીસ ભાષણ કેમ કર્યું?

કાન્તા—વારે ભાઈ વારે, હવે ઇંગ્રેજ—અંગ્રેજ નહિ બોલીએ; પણ કુશળ તો છેકની?

તારા—હું કાંઈ તારો ભાઈ નથી; પણ મારે તને એક વાત પૂછવાની છે.

My dear bird, art thou to be betrothed to day?

કાન્તા નીચુજ જોઈ રહી અને ઉંચું જોવાને વ્યર્થ યત્ન કરવા લાગી; એટલામાં તારાએ કહ્યું “કેમ કાન્તા, સરમાય છે કેમ? જવાબ તો આપ.”

ગુલાબ બોલી ઉઠી, બહેન અમે ભણ્યાં નથી પણ ગણ્યાં તો છીએ. કરીએ નહિ પણ બોલીએ તો ખરાં. એતો તમે આવું આવું પુછ્યું તે અમે સમજ્યાં. કાંઈ અમારા સાંમળતાં એ વરતું નામ દઈ શકે એમ છે? ઇંગ્રેજ ભણેલું એટલી આમન્યા નહિ રાખે?

તારા—સાચી, એવું પુછ્યું નથી. એતો—

ગુલાબ—એવું નહિ તો કેવું વળી ? શું વહનું નામ પુછ્યું ત્યારે ? ઇંગ્લેન્ડ બાણેજાં એટલે હવે છોકરાં સમગ્રવવા જેવું કરોછો ? પણ હ્યોને હુંજ તેમના વરતું નામ દઉં ?

તારા—ભાભી, મહેતો ખીજું કાંઈ પુછ્યું છે પણ કહો ને- ઇંગ્લે એમનું નામ શું છે ?

ગુલાબ—કાન્તીચંદ્ર; કેમ નામ ગમ્યું કે નહિ ?

તારા દસની દસતી પૂછવા લાગી “ કેમ કાન્તા, કાન્તીચંદ્ર તે કોણ ? Art thou in love with him ? ”

કાન્તા—લવને બવ લવે. કહેનેકે તારે આજે મારી મસ્કરીજ કરવી છે ? છોને ગુલાબડી એની મેજે બસ બસ કરતી. તું તારે આવને ઉપરઅને પુછ્યું હોય તે પુછ.

ડોશી આ સાલણી લસી પડ્યાં. “ પુછ્યું હોય તે પુછ ” એ શું ? તારા પુછે એને તું શું ઉત્તર આપવાની હતી ? તું તો હજી છોકરુંજ છે ને ન્યાતમાં ઓળખે પણ કોને ?

કાન્તા—માતાજી. તમે વૃદ્ધ છો પણ છોકરાં જેવાંજ છો. તમારાં જેવાંને આ ‘મોલવું’ ઉચિત નથી.

તારા—કેમ કાન્તા, એમ કેમ બોલે છે ? વૃદ્ધ એટલાં બાળક, ઇંગ્લેન્ડમાં પણ કહેલું છે કે—

“Old age is the second child-hood.”

પ્રસ્તુતઃ વિષય બદલી અન્ય વિષયમાં પ્રવેશ કરવાને કાન્તા ડોશી પાસે જઈ બેઠી; અને કહેવા લાગી “માતાજી, તમે તપખીર શા સારું સુધો છો ? તમારે તે શીવાય ચાલતુંજ નથી, ખરુંકની ?”

ડોશી—બેટા, જીગારીને જીગાર રમ્યા વિના, દારૂડીઆને દારૂ પીધા વિના, જીકાને જીક બોલ્યા વિના, ચાડીયાને ચાડી કર્યા વિના, ચોરને ચોરી કર્યા વિના, કસાદને હિંસા કર્યા વિના, ક્ષત્રિયને હથિ-

ધાર ધારણ કર્યા વિના, અને નવોઢાને કામ વિના, ચાલે તો મારે તપખીર સુધ્યા વિના ચાલે.

કાન્તા—એ બહું ખોટું છે હોં? ઘણી રીતે તે હાનીકારક છે, એમ કહી કાન્તા કાંઈ બોલવા જતી હતી તેને ડાશીએ અટકાવી. તારા—શું, શું, કાન્તા, બોલતો ખરી અમે પણ સાંભળીએ? કાન્તા—માણ રળ આપે તો?

ડાશી—હા, માણજ રળ આપે એવાં છેતો? ઇંગ્રેજ ભણેલાંને કાંઈ શરમ ! કાંઈ કાંઈ બોલે તે !

ગુલાબ—માણ, કહેવાદોને હવે અમે પણ સાંભળીએ તો ખરાં ! કાન્તા શું કહે છે એ સાંભળવાને ડાશી પણ આતુર બન્યાં અને તેથી કાન્તા ગમે તે કહે તેમાં ખોટું ન લગાડવું એવું વચન આપ્યું.

કાન્તા શરમથી નીચું જોતી, ઊંચું જોતી, કાંઈ ચોપડીમાંથી વાંચેલી નીચેની કડીઓ, પોતાના કિન્નર કંઠમાંથી મોતીની સેરો પેઠે સારવા લાગી.

“ તપખીર સુધે જન, જુઓ તેનું કૃત્યું તન
જાણે ધૂળનુંજ વન, બહુ દુઃખકાર છે.
લુગડાં સદાય મેલાં, હાલ બહુ દીસે ઘેલા,
નાકમાંથી ચાત્રે રેલા, ગંધનું અગાર છે;
કદીએ ભુલાય નહિ, આઘી પાછી થાય નહિ
સદા સાથે રહે સહી, ખાલી ખોટા ભાર છે. ”

ડાશી હસતાં હસતાં બોલ્યાં “જોયું”, વહુ, તારી છોકરીએ કહ્યું તે? તું કહે છે કે મારી છોકરી કહી છે !

સુન્દર—સાસુજી, ત્યારે એ ગાંડી? શું ખોટું કહ્યું છે એણે? કાંઈ તમને ગાળો તો ભાંડી નથી ?

ગુલાબ—કાન્તાયા, લમારાં બા કહે છે તારે માતાજીને ગાળો ભાંડો.

ડાહી—આવને આવી, ગાળો ભાંડવા? શું કાંઈ સોંધાં દીઠાં? આવતો વિષય મુઝી ખીજ વાર્તામાં પેઠાં તે ઠીક નહિ લાગવાથી તારાએ કહ્યું “બહેન કાન્તા ગોળને ધાણુ તો વહેંચ” કાન્તા આ સાંભળી શરમાતી શરમાતી દાદર ઉપર ચઢી ગઈ; તારા અને ખીજ સખીઓ પણ તેની પાછળ પાછળ ગઈ.

તારા—બહેન, એક શ્લોકનો અર્થ બતલાવને?

કાન્તા—કયો શ્લોક ??

તારા—જો સાંભળ; એમ કહી નીચે પ્રમાણે તે બોલી—

“**बाल्येपितुर्वशेतिष्टेत् पाणिग्राहस्य यौवने ।
पुत्राणांभर्तारि प्रेतनभजेत् स्त्री स्वतंत्रताम् ॥**”

કાન્તા—બહેન, ગમે તે કહે પણ આજે તારે મારી મશ્કરીજ કરતી છે? આ શ્લોકનો અર્થ તને ના આવડે એમ હોય? આથી તો અધરા અધરા શ્લોકોના અર્થ તું બાણે છે.

તારા—ના બહેન, ના, મને એનો અર્થ કહે.

કાન્તા—જો એનો અર્થ, એવો છે કે “સ્ત્રીઓએ બાળપણમાં બાપની આજ્ઞામાં રહેવું, જુવાનીમાં વરની આજ્ઞામાં રહેવું, અને વર મરી ગયા પછી છોકરાઓની આજ્ઞામાં રહેવું; તેઓએ સ્વતંત્ર થવું જોઈએ નહિ.

પ્રિય, પાડકાણુ ! આ શ્લોકનો અર્થ કાન્તાએ શું એની સખીઓનેજ સંભળાવ્યો?

ગુલાબ, દાદર નીચે કાન ધરી રહી હસી તેમાં પણ તે અર્થને પ્રવેશ કરવાને રજા મળી.

અર્થ સાંભળી ગુલાબ બોલી ઉઠી “બહેન, અર્થ તો ખરો છે

હોં? તમે આ પ્રમાણેજ વર્તોછોને બચિબ્બમાં પણ વર્તશો એવી આશા રાખું છું; કારણ કે જે નાનપણથી કેળવાયલું છે તેને મોટપણે કેળવવાની જરૂર પડતીજ નથી.

આ સાંભળી કાન્તા રાતી પીળી થઇ ગઇ, પણ તારાના વારવાથી તે કાંઇ બોલી નહી.

ગુલાબ આટલું કઢી નીચે ઉતરી ગઇ અને પોતાની દેહને ગૃહ કાર્યમાં ભેગવવા લાગી.

અંપાં—જહેનો, હજી તો દશજ વાગ્યા છે; બપોરું ક્યારે દીવસ જતો રહે અને કાકા ખજાર લાવે કે ગોળધાણા મળે ! અલ્યા હનાળાના દીવસો કેમે કરી જતાએ નથી તો ! ખાવાનો વખત થવા આવ્યો એટલે તારા અને બીજી સખીઓ કાન્તાનું ઘર છોડી ચાલી ગઇ.

પ્રકરણ ૫ મું.

મધુરચંદ્રનું ગુંચવાવું; અને કાન્તીચંદ્રની સુશોભતાની ખાત્રી.

બીજે દીવસે તારા, કાન્તા, અને બીજી સખીઓ મધુરચંદ્રની વાટ જોતી બેઠી છે એવામાં નિરાશ બનેલા, અને અનેક તર્ક પિતર્ક કરતા મધુરચંદ્રે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો.

તારા—કાકા, કેમ કર્યું ?

મધુર—હું તો પાછો આવ્યો છું.

ડાશી—અલ્યા મધુરીયા, પાછો કેમ આવ્યો ? વિવાહ કર્યો કે નહિ ?

મધુર—માતાજી, રતનચંદ્રે તો ત્યાં રૂપાઓ આપવાને ના કહી; કારણ કે મુરતીઓ અડધો ગાંડો છે એવું એ કહે છે. આ સાંભળી તારા નિરાશ થઇ.

ડાશી—મુરતીઓ ગાંડો છે ! કાન્તીચંદ્ર ગાંડો ! તું અને એ રતનચંદ્ર ગાંડા છો. મહે તને રતનચંદ્રની સલાહ લેવાનું વળી ક્યારે કહ્યું હતું ? જાણે તો છે કે રતનચંદ્ર અને કુમુદચંદ્રને હિંદર બિ-

ભાડીતું વેર છે. કાલનુંજ વર્તમાન પત્ર વાંચ, અને જોતો ખરો કે તે યુનિવર્સિટીની મેટ્રીકની પરીક્ષામાં પહેલો આવ્યો છે; નહિ તો એ કાંઈ મારો જીજ્ઞાસુ છે ને ? વિવેકપૂરના વિવેકબુદ્ધિનો એ ભાણેજ થાય છે.

મધુર—વિવેકબુદ્ધિનો એ ભાણેજ ? ઓળખ્યો, હું જ્યારે વિવેકપૂર ગયો હતો ત્યારે તે ત્યાં હતો. શું તેનો વિવેક, વિદ્યા અને વાણી ! ગમે તેમ હોય પણ રતનીઆએ મને છેતર્યો.

તારાએ આ સાંભળી સુખી દુઃખી સ્થિતિ અનુભવી; અને પોતાની સખી કાન્તા પાસે તે પાછી મેડીમાં ગઈ; અને કાન્તાને જોતાંજ, તેનું શીકું પડેલું મુખ તે કળી ગઈ. પોતાની બહાલી સખિ કાન્તાની આસપાસ પોતાના હાથ વીંટી તેને પુછવા લાગી “ કેમ બહેન, તારા મુખ ઉપર આજે આટલી બધી જોયેલી ક્યાંથી ?

કાન્તા—સુરુસખિ, મારા કરમમાંજ કાન્તી નથી તો પછી શું ? શું માણ કરતાં પિતાજી વધારે અનુભવી છે ? આ ન્યુસ તો વાંચ અને જો, ન્યુસવાળાઓ તેના વખાણુ કરે છે તે. કેટલાં કેટલાં પાંડિલવેતનો (સ્કૉલરશીપો) અને પરિતોષિકા (ઇનામો) તેણે મેળવ્યાં છે ? શું આ માણસ ગાંડો કે પછી પિતાજી ગાંડા ?

તારા—બહેન, કોઈએ ગાંડું નથી, નહીં (જાપામાં અગિળી કરીને) આ, જ, માણસ સાથે તું પરણવાની ?

કાન્તા—નહીં તો, બીજા સાથે ચોખી ના ?

તારા—અરે મધુરી, આમ અધીરી ન થા. ઇશ્વર સૌ સારાં વાનાંજ કરે છે અને કરશે.

કાન્તા—બહેની, મારી ધીરજ રહેતી નથી. હવે મને “કાન્તી, કાન્તી” એવી ઝંખના થાય છે.

હવે નળરાગનનું દમયંતી આગળ વર્ણન કર્યું હતું ત્યારે દમ-

મંત્રીને, નળની જેમ અંખના થતી હતી તેમ; પણ એથી પણ વધારે; નળને પોતાનેજ માઠી દમયંતીની અંખના થતી હતી એટલે ખીજી સ્ત્રી તે સ્વીકારેજ કેમ? આતો કાણુ જણે શુંએ ધરે; તેનો વેલિશાળ ખીજે કાષ્ઠ ઠેકાણે થઈ ગયો હશે તો?

તારા—આજેજ પિતાજી પાછા લાં જવાનું કહે છે. એક દીવસમાં શું ખટું મેળું થાય છે? આટલા વરસ સુધી તે વિવાહ રહિત રહ્યો તો પછી એક દીવસ વધારે નહિ રહે ?

કાન્તા—ખૂદન, તારા બોલવાથી મને ધણું દુઃખ થાય છે. અરેરે! કાન્તીચંદ્ર, કાન્તી કાન્તી?

તારા—ખૂદન, વરનું નામ દેતાંએ શરમાતી નથી?

કાન્તા—શરમાય શા માટે જે? પ્રિયનું નામ દેતાં પ્રિયાને શા બાધ ?

તારા--કાંઈ નહિ; તારાજેવીનેતો કાંઈજ નહિ.

કાન્તા—મારા જેવીને શા માટે? હું તો જર્ગનને શીખામણ આપું છું કે પતીનું નામ દેતાં પત્નીને બાધ ન ગણવો.

તારા--જગત કાંઈ ગાંડું નથી કે તારા જેવું કરે. હજીતો તારો તેની સાથે સંબંધ પણ નથી અને તેને પ્રિય, પ્રિય, કરે છે; વાદ! આ સાંભળી નાનુક અબળા બાળકી એકદમ તારાના બેળામાં પડી અને એધારે આંસુ સારવા લાગી. તારા અને તેની સખીઓ, તેના કમળ ચક્ષુમાંથી સરતી અશ્રુસરિતાને ઝીલતી ઝીલતી આશ્વાસન આપવા લાગી.

આ પાસ આ નાટક લજવાતું હતું અને જોડેની મેડીમાં મધુરચંદ્ર સુતો સુતો તરંગોમાં તણાતો હતો.

કુમુદચંદ્ર ખીજનો રૂપિયો સ્વીકારશે? અસારે જઈને રૂપિયો આપી આવું? રતનચંદ્રે સાચું કે જુકું કહ્યું? આત્રા આવા સવાલો તેના હૃદયને તે પુછતો હતો.

એવામાં કાન્તાના મામા તરફથી એક કાગળ આવ્યો. જે વાંચવાથી તેની ખાતરી થઈ ગઈ કે કાન્તીચંદ્ર કાન્તાને લાયકજ છે.

આ કાગળ છાતીપર રાખી ફરી ફરીને વાંચતો મધુરચંદ્ર ગાંધી ઉપર ઉઘી ગયો.

અડધો એક કલાક ગયા બાદ કાન્તા સચેત થઈ અને કાન્તી, કાન્તી કરતી બારી લણી દોડી; પોતાના પીતાના હાથમાંનો કાગળ તેણે જળીમાંથી જોયો. અને તે લઈને વાંચવાની તેની જુગાસા થઈ.

“પાણી પાને આવું છું” એમ કહી કાન્તા મેડીમાંથી નીચે ઉતરી, છાતી માની પીતાની ઓરડીમાં ગઈ, અને ચોરની માફક તેણે તે કાગળ ચોરી લીધો. કાણ જાણ્યે પિતાની ધમ્મજાથો કે તેની ચપળતાથી તે કાગળ સરતો સરતો, ફાટ્યા વીના, તેના હાથમાં આવ્યો??

કાગળ પુરો વાંચ્યો; વાંચીને ખરી ખાતરી થઈ કે હું કાન્તી ચંદ્રને લાયકજ છું, એવું મારા મામાના લખવા ઉપરથી જણાય છે. લાયક ન હોઉં તો મારા મામા, મારા પિતા ઉપર આવો કાગળ લખેજ કેમ? શું મારે માટે તે અહિત ધમ્મજાથો? બસ, ગમે તેમ હો, પણ આપણે તો કાન્તીનેજ પરણવાનાં!

આ કાગળ, સોડમાં ઘાલી ધીમે રહીને દાદરપરથી તે ઉતરી પડી, અને પોતાની ઓરડીમાં જઈ સખીયો સાથે વાતોમાં પડી.

તારાના હાથમાં કાગળ મુકી, તે બોલી, “બહેન, જો, મારા મામાના લખવા પરથી પણ સીદ્ધ થાય છે કે કાન્તી-ચંદ્ર, કાન્તિ-મય અને સુશીલ છેજ.

તારા--સુર જાલી સખી, “કાન્તી-ચંદ્ર” એમ અચકાઈને કેમ બોલી?

કાન્તા--મેટી બહેનના મોંઢે વરતું નામ દેતાં શરમ આવી?

તારા--ઓત, તારું લાલુ થાય? નામ દેવું દેવુંને પાછી શરમ!

કાન્તા—જેન કાન્તીને અટપટ લાવ. ચિત્તલેહા અણીરૂઢ
ને રાતમાંને રાતમાં લાવી હતી તેમ!

તારા—અરે વહાલી, આમ ગભરાય છે કેમ? પીતાજી હમણાં
જશે; નહીતો પછી કાલે જશે?

કાન્તા—હં, હં, હં, હં, કાલ સુધી તો ગળે પ્રાણજ આવશે?

તારા—કાતીયંદ્રને બોલાવજે કે પ્રાણને ગળે નહિ આવના દે?

કાન્તા—“કાગડાના મનમાં હસવુંને દેડકાનો પ્રાણ જાય”
એમ કરે છે, જેન ?

તારા—વાર, અમે કાગડા; પછી કાંઈ કહેવાનું?

આ વખતે મધુરચંદ્રનો હાથ તેની જાતી ઉપર પડેલો હોવાથી,
તેને સ્વપ્ન ઉપર સ્વપ્ન આવતાં હતાં.

થોડાક ગાઉનું છેડું લાગી, રતનચંદ્ર પોતાની સામે ઉભો હોય,
પોતે તેને પોતાનું ધર છોડવાને આજ્ઞા કરતો હોય, અને પોતે તેના
ઉપર ગાળોના વર્ષાદ વર્ષાવતો હોય એમ લાગ્યું.

ઘડીમાં પોતાની પાસે આંખમાંથી આંસુ સારતી પવિત્ર અ-
બળા બાળકી કાન્તા, ગુસ્સાભરી આંખે પોતાને કાન્તીપૂર જવાને
અને પોતાનો સંબંધ કાન્તીચંદ્ર સાથે બાંધવાને આજ્ઞા કરતી જણાઈ
પોતાની વૃદ્ધ માતા, બોળા પુત્રને ભરમાવનાર રતનચંદ્રને ગાળો લાં-
ડતી, અને પુત્રની સૂર્યતાને માટે તેને ઠપકો દેતી લાગી.

ઉઘાડે કેશે પોતાની પ્રિયા, પુત્રીના કમ નશીબને ગાળો લાં-
ડતી, અને ચર્મ ચક્ષુમાંથી ખરતા, અશ્રુથી ચોળી ભીંજવતી લાગી.
પોતે તેને સમજાવતો હોય, આશ્વાસન આપતો હોય એમ અ-
નુભવ્યું.

અચીંત્યો જાતી ઉપરથી હાથ ખસી ગયો, તેની સાથે સ્વપ્ન પણ
ખસી ગયું અને મધુરચંદ્ર આનંદી નીંદ્રા ભોગવવા લાગ્યો; તે નીંદ્રા

પણ લાંબો વખત ટકી નહિ; ઊંઘમાંને ઊંઘમાં તે બોલવા લાગ્યો,
 “અહો, કાન્તા, તું કયા પુરૂષને યોગ્ય હોઈશ? તારા મામા અને વૃ-
 હ માતાજી ના કહેવાપરથી જણાય છે કે નફી કાન્તીચંદ્રજ તારે
 યોગ્ય છે. રતનચંદ્રજ તેને અયોગ્ય કહે છે.

પણ હશે, તારા પુણ્યપ્રભાવના બળે યોગ્ય વરનેજ તું પરણવાની; પુ-
 ણ્યને લીધેજ તે અહીંઆં અવતાર લીધો; અને તારી આવી કાન્તી
 અને સુશીલતા પણ તેને લીધેજ ? કહ્યું છે કે-

“પુण्यैः संभाव्यते पुंसाम संभाव्य मपिक्षितौ ।

तेरुर्मैरुसमाः शैलाः किंनरामस्य वारिधौ ॥”

(પુરૂષને જગતમાં અસંભવીત વસ્તુનો પણ પુણ્યના યોગે સં-
 ભવ થાય. શું સમચંદ્રના મેરૂ સમાન પર્વતો સમુદ્રમાં તર્યા ન હતા?)
 એતો એજ કે તારા પુણ્ય બળેજ કાન્તી હાથમાં આવ્યો; આજેજ
 હું કાન્તીપૂર જઈ તારું વેવિશાળ કાન્તીચંદ્ર જોડે કરીશ.

પ્રિય વાંચનાર, મધુરચંદ્રતું નિદ્રામાં આ બોલવું, રતનચંદ્રે મો-
 કલેલો આહ્વાણ અને પાસેની ઓરડીમાં કાન ધસી રહેલી કાન્તા સાં-
 બળતાં હતાં.

આવેશમાં ને આવેશમાં તે ઉઠવા જાય છે એવામાં તેની દ્રષ્ટી
 પાસે બેઠેલા આહ્વાણ પર પડી અને એકદમ તે આંભો બન્યો.

આહ્વાણ—કેમ શેઠજી, ખુશીમાં તો છોકની?

મધુર—જી, મહારાજ, આપ અહીંઆં ક્યાંથી?

આહ્વાણ—મને ઓળખ્યો?

મધુર—ન્યાતના ગોરને વળી ઓળખ્યો, એમ કેમ?

આહ્વાણ—જે વિચાર તમારી ઉંઘમાં તમે કરતા હતા તે વિ-
 ચાર યોગ્ય છે. રતનચંદ્રના કહેવાથી હું આવ્યોહું; અને તમારી પુ-

ત્રી કાન્તાનો વેવિશાળ તેના સાળાના છોકરા ગાંડા સાથે કરવાને તે ધારે છે એવું હું તમને જણાવું છું.

મધુર—તે વિષે તમારી સલાહ શી છે ?

બ્રાહ્મણ—મારી સલાહ પુછો તો, આજેજ મારી સાથે આવી કાન્તીચંદ્રના હાથમાં રૂપીયો મુકો.

મધુર—મહારાજ, ખરું કહોછો કે કાન્તીચંદ્ર આપની કાન્તાને લાયક છે?

બ્રાહ્મણ—શેઠજી, કાન્તા, કાન્તા, શું કરો છો ? એવી સેંકડો કાન્તાઓ આવે તો પણ તે પરવા રાખે એવો નથી.

મધુર—માહારાજ, ત્યારે તો ચાલો તમારી સાથે અત્યારેજ આવી રૂપીયો આપું.

બ્રાહ્મણ—શેઠજી, જઇને વેવિશાળ કર્યા પછીજ ઘર પુછજો; હો!

મધુર—અરે મહારાજ, એતો પાણીપીને ઘર પુછવા જેવું થયું ?

બ્રાહ્મણ—હા. અત્યારે જાણો વેદ. ચાલો તૈયાર થાવ.

મધુરચંદ્ર ઉઠ્યો, કપડાં પહેર્યાં અને દાદરપરથી નીચે ઉતર્યો.

વિવેકી વાંચનાર, તું એમ ન ધારતો કે બ્રાહ્મણ અને મધુરચંદ્રની વાતો કોઇ સાંભળતું નહતું આપણી વાર્તાની નાયિકા અને તેની સખીયો ખારીની એક પાસ, અને ગુલાબ અને સુંદર ખારીની બીજી પાસ કાનઘરી રહ્યાં હતાં.

મધુરચંદ્ર નીચે ઉતર્યો એટલે ચંપા કંકાવટી લઇ સામી મળી અને તેના શુકનજોઇ મધુરચંદ્ર કાન્તીપૂરના પંથે પડ્યો.

પ્રકરણ ૬ હું.

કાન્તીપૂર.

આ વખતે કાન્તીપૂરના દેવાલયોમાં ઓચ્છવ છવાઇ રહ્યો હતો. તેની શોભા કોઇપણ મુસાફરને ગરકાવ કર્યા વિના રહે નહિ

એમ હતું; ત્યાંના મકાનોની નવીનતા અને અગમ્યતા દૃષ્ટિગોચર થતાં એવો કોઈકજ મનુષ્ય ક્વચિતજ હોય કે ઘડીભર સ્તબ્ધ થયા વિના રહે.

ત્યાંના બજારો, નાગરિકોની હવેલીઓ, મંદીરોના ગગન સાથે વાત કરતા શીખરો, તે પર ચળકતા સોનાના કળશો વિગેરેનું અવલોકન કરી આગળ ચાલતાં શ્રી શાંતીનાથજીનું દેરાસર આવ્યું. બીજાં બધાં દેરાસરો કરતાં આ દેરાસર વધારે નમુનેદાર ભાસતું હતું.

આવી આવી જન પ્રિય, આનંદાચી, અને ઉત્તમ ભૂમીપરની રચના નિહાળનાં ત્યાંથી આગળ ચાલવાને મનુષ્યનું મન થાય તેવા સ્તવિક છે.

પરંતુ આગળ હજુ ઘણું ઘણું જોવાનું છે. યાત્રા ભરાઈ છે જરા આગળ ચાલતાં સડક ઉપર જનોઈનાં દોરણં ધાલી લિક્ષા વૃત્તિ કરનાર બ્રહ્મણુ નામનું ગૌરવ રાખનારા નામધારિ બ્રાહ્મણો અને તે શીવાય પણ બીજી ગણિત વર્ણના લિશ્તુકો, લુલાં, લંગડાં, બહેરાં, મુગાં, પનિયાં કોડીયાં, આંધળા, ઇત્યાદિ અનેક બીખારીઓ લાંબા લાંબા પથારા કરી પાછ પૈપાની લાલચથી ખેડેલા હતા. કેટલાએક ગુજરાતી બ્રાહ્મણોના નામથી ઝોળખાતા, એલી પાંધડીઓ અને જાડી જનોઈવાળાઓ, વિવેક રહિત થઈ એક થાળામાં થોડું કંકુ લઈ માર્ગ ક્રમણુ કરતા, દરેક સ્ત્રી, પુરૂષોને, જે થાઓ, જે થાઓ, ના ઉચ્ચાર કરતા ચાંલેલો કરવાને જતા જોવામાં આવતા. આવી ધામધુમ વચ્ચે થઈ આપણો મધુરચંદ્ર, ગોર મહારાજને સાથે લઈ, કુમુદચંદ્રના ઘેર જઈ તેની પુત્રી કાન્તાનો વેવિશાળ કાન્તીચંદ્ર સાથે કરી આવ્યો.

મધુરચંદ્રના વિલાસપુર છોડ્યા પછી, કાન્તા અને તેની સખિયો, જુદી જુદી વાર્તાવીનોદ ચલાવતાં હતાં.

અંપા-જહેનો, પેલી ખિચારી મેનાંને તો અત્યારથીજ રંડપો આવ્યો?

તારા—હેં ! શું મેનાં રાંડી ?

ચંપા—રાંડેસ્તો. એના પીતાએ હાથે કરીને પૈસાની લાલચથી ધરડા ટરચા જોડે પરણાવી હતી તે ?

તારા—અરે, આવી મેના જેવી જુવાન બાળિકાને પૈસાની લાલચથીજ આવા બુદ્ધાને આપી હતી? ધીકાર હોજો એના પિતાને ! મહાન કવીએ પણ કહ્યું છે કે—

“બુદ્ધાને બાળકી આપી, બાંધે છે મીંઢજો મડે

પિતા પુત્રી તણો પાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે.”

બિચારીને ચોરીમાંથી રંડાપો ! કન્યા વિક્રય કરી સાષ્ટક વરસના બુદ્ધાને, પંદર વર્ષની જુવાન બાળિકા પરણાવે તેને સહસ્ત્રવાર ધીકાર હોજો??

એવામાં મધુરચંદ્રનો સ્વર સંભળાયો. તારા અધીર થઈ, મેડીએથી નીચે ઉતરી, પુછવા લાગી “કાકા, કાન્તાનો વેવિશાળ કયોકની ?

મધુર—હા, બહેન, વેવિશાળ કરીનેજ આવ્યો છું.

આ સાંભળી આપણી કાન્તાને કેટલો હર્ષ થયો હશે તેની કલ્પના, હે વાંચનાર, તુજ કર?

પ્રકરણ ૭ મું.

ડાશીનો કાન્તા સુંદરી પ્રત્યે પ્રેમ.

કાન્તાના આગ્રહથી તારા અને બીજી સખીઓએ તે દીવસે તેના ભાંજ જમી લીધું.

તારા—કાકી કાન્તાના વરને તો તમે જોયા નહિ હોય?

સુંદર—ના, બહેન, માતાજીને પુછો એમણે જોયા છે.

ડાશી આ વખતે નોકારવાળી જપતાં હતાં તેની કાંઈને ખબર ન હતી. ડાશીએ જવાબ આપ્યા નહિ તેથી સુંદરે પાછું ફરી જોયું.

તો તે સમાધીમાં લીન થયાં હોય એમ લાગ્યું; અને હવે પશુ ખરે તેમજ !

નોકારવાળી જપતાં જપતાં તે રમ્ય વિચારોમાં પડ્યાં હતા.

પ્રિય વાંચનાર, તે શાના વિચાર કરતાં હતાં તે વગર સમજાવ્યે તું ક્યારનોએ સમજી ગયો હોવાથી, તેનું તારી આગળ વર્ણન કરવું, કાંઈ અવશ્યક નહિ લાગવા છતાં હુંકામાં લખું તેમાં કાંઈ દોષ મને માલુમ પડતો નથી. કાન્તા નીચે જમવા આવી તે વખતે ડોશીના હાથમાં માળા ફર્યા કરતી; પશુ નેત્રો કાન્તાના સુકોમળ દેહ ઉપર તાકી તાકીને જોવાને કામે લાગ્યાં હતાં.

હાથ હાથનું કામ કરતા ગયા, અને આંખો આંખોનું કામ કરતી ગઈ. આવી સુકોમળ અને અવર્ણનીય શોભાવાળી કાન્તાનું અવલોકન કરી, તે ડોશી માળા જપતાં જપતાં ભુલી ગયાં અને અચીત્તે મંદવાડ આવવાથી હાથ પગ શિથિલ-તાકાત રાહત થઈ જાય અને શરિરમાં કાંઈપણ કૌવત રહે નહિ, તેમ ડોશીના હાથ ઢીલા પડી ગયા, અને હાથમાંની માળા ભોંય ઉપર પડી ગઈ.

કાન્તીચંદ્ર હોંશીયાર અને ચાલાક છે, એવું ડોશીના મુખમાંથી નીકળી ગયું. માંદુ માણસ તાવના હુમલાથી બકવા માંડે તેમ સાજું ડોશી બકી ગયાં તે સાંભળી સ્ત્રી મંડળ ખડ ખડ હસવા લાગ્યું; પશુ ઘરમાં કોઈ પુરૂષ હોય ત્યારે સ્ત્રીઓએ હસવું એ નિતિમાર્ગ વિરૂદ્ધ લાગવાથી સુંદરે બધાંને શાંત રહેવા કહ્યું.

જેમ મહેતાજીને જેઠ છોકરાંઓ સંતાઈ જાય અને ગડબડ કરતાં શાંત થઈ જાય, ગિલાડીને દેખી, ચું ચું કરતા ઉંદરો સંતાઈ જાય, અને રાત્રીને જેઠ સૂર્ય નાસી જાય, તેમ સુંદરની મનહર વાણીથી સ્ત્રી મંડળ શાંત થઈ ગયું.

પોતાની પિતામહીએ પોતાને જણાવવાનેજ કહ્યું એમ હોય

માની, કાન્તા ડેશીપર હેતનો ઉમળકો લાવી. તારા કાન્તાનો મનો-
વિકાર સમજી ગઇ અને બહેનપણીનો હાથ ઝાલી તેને મેડીમાં
લઇ ગઇ.

કાન્તા—તારા, ડેશી પણ જળરાં છે હોં?

તારા—બહેન, એતો તારા ઉપરનો પ્રેમ એમને આમ બોલાવે છે?

કાન્તા—ચાલો હવે બધી વાતો પડતી મુકી, આપણે પેલી
ચોપમાંડીથી શ્લોકો વાંચીએ.

તારા—શ્લોકને બ્લોક હવે તારા વરની વાતો કરીયે ચાલ.

કાન્તા—વરને બર. આપણે તો તેને બોલાવાનાએ નહિ.

તારા—હા, બા, હા, બોલાવાનાએ નહિ. એતો એમ કહેનેકે
અમને બોલાવાના નહિ.

કાન્તા—બહાલી સખિ, શું તને છોકું એમ છે? તુંતો મારી
સાથેજ રહેવાની?

તારા—જોઇશું હવે. કાન્તીચંદ્રનું મુખ જોઇનેજ તું તેની
સાથે અને સાથેજ રહેવાની; અને મને ભુલવાની?

કાન્તા—કાન્તી, કાન્તી, શું કરે છે? તારા, શું તારો પ્રેમ
ભુલું એમ છે કે?

તારા—જોયું ચંપા, “કાન્તી, કાન્તી” કહેતી જાય છે ને વળી
માકર પીરસે છે તે!!

ચંપા—હોય, વર હોય એટલાં કાંઇ આપણે—ના, ના, તમે હો?

કાન્તા—અલી એમ કેમ બોલે છે? વરની તો મારે જરાએ
દરકાર છેજ નહિ?

તારા—હા, બા, શાણી બગલી જેવાં છા? સો, સો ઉં-
દરો મારી મીનીબાઇ પાટે બેઠાં!

કાન્તા—બહેન, આવી આવી કહેવતોએ તને ક્યાંથી આવડે
છે? એમ કહી તેના હાથ ઝાલી તેને તે મેડી નીચે લઇ ગઇ.

પ્રકરણ ૮ મું.

તારા.

પ્રિય વાંચકવન્દ, તારા કાણ હતું તેની એળખાણ તને જરા વધારે કરાવાની મારી ઇચ્છા થાય છે.

તારાની માતા તેને નાની વયમાં મુકી, મરણ પામી હતી. તેનો પિતા ધણો સ્હોળશો, તથા વિવેકી હોવાથી ગામમાં પંકાઈ ગયો હતો. રસીકપુર નામના નગરમાં તારાને યોગ્ય ઉમરે તેણે પરણાવી હતી.

તારાના પરણ્યા પછી, છ એક માસે તેના સસરા, તારાના પતીને પુખ્ત ઉમરમાં એટલે રળતો કમાતો થાય એવી ઉમરમાં, આ દુઃખ ભરી દુનિયાના એરી અને તોફાની મોઝા તળે માત્ર તેના પ્રારબ્ધના આધારપર લટકતો મુકી સ્વર્ગ વાસી થયા હતા; જેથી કુટુંબ જાળની કમનસીબ આફતો દુર કરવાનેજ અરાઠ વરસની વયમાં મેટ્રીકયુલેશન સુધી અભ્યાસ કરી વિદ્યાલયનો ત્યાગ કરવાની દીલગીરી ભરેલી ફરજ, તેના માથે પડી હતી.

ઇશ્વરની કૃપા કાંઈની અટકાવી અટકતી નથી. જો કે તેને અનેક આળવણોના બોળ આવી પડવાથી નિશાળ છોડી દેવું પડ્યું હતું પરંતુ તેની અજબ જેવી સ્મરણ શક્તી, જેમ જેમ તેને દુઃખ અને દરિદ્રતાના વાદળો ઘેરતાં જતાં હતાં, તેમ તેમ વધારે વધારે ખીલતી જતી હતી. તે ધણો હીમતવાન હોવાથી દુઃખની વેળાએ જરાપણુ ગભરાઈ નહિ જતાં, ધૈર્યતા અને ડહાપણથી, પોતાનું કામ કર્યે જતો હતો, તેમજ કિંચિત માત્ર પણ પુરસદ મળતાં સારાં સારાં પુસ્તકો મારી લાવીને પણ વાંચતો અને જે કાંઈ વાંચતો તે એવી તો સરસ કાળજીથી વાંચતો કે તેની સ્મરણ શક્તી માંહેથી તે કદી પણ દુર થવા તો પામતુંજ નહિ.

તેણે પછી નાનાં નાનાં નાગરો લખ્યા જેમાં પણ સારા અ-

ભિપ્રાયો મેળવી વિજયશાળી નિવડયો અને જેથી આખી રસીકપુ-
રીમાં એક વિદ્વાનની ગણતરીમાં ગણાવા લાગ્યો.

પોતાના સસરાના મરણ પછી, તારા કેટલેક દીવસે વિદ્યાસપુર
આવી હતી અને ત્યાંજ રહી હતી.

પોતાનો વખત કુંવારી પણ આસરે બાર વરસની સખી કાન્તા
પાસે ગાળતી હતી.

પ્રકરણ ૯ મું.

કાન્તા સુંદરી અને ગુલાબ.

કાન્તા પોતાની મેડીમાં એકલી પડી. પોતાના પિતા લગ્ન
કરવામાં શા માટે ઢીલ કરતા હશે તેનું કારણ કલ્પવા લાગી. તેનું
જીવન વિકસ્વર થયું હતું. તેણીનું મુખ પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સમાન હતું,
અધરને વિષે અમૃત હતું, દંત પકિત મણિ શ્રેણી સમાન લાગતી,
કાંતી લક્ષ્મી સમાન જણાતી, ગમન હસ્તિ સમાન હતું, પરિમલ
પારિજાત સદૃશ હતો વાણી કામ દુધા સમાન હતી, કટાક્ષ બાણ,
કાલ કટ વિષ સમાન હતા-તેથી જાણે દેવતાઓએ તેને માટેજ ક્ષીર
સમુદ્રનું મંથન કર્યું હોય તેવો આભાસ થતો હતો. તે જોકે પોતાના
પતિ કાન્તીચંદ્ર કરતાં આશ્ચર્યે વર્ષે નાની હતી પરંતુ નિરોગી શરીર
તથા માતા પિતા તથા પીતામહીની પ્રશંસનીય સંભાળથી કરીને તેણી
અત્યારે તેર વરસની પણ ભરજીવાનીમાં આવેલી અને સંસાર સમુ-
દ્રની મુસાફરી કરવાને યોગ્ય એવી સર્વ ગુણ સંપન્ન સુંદરી સરખી
માણસ પડતી હતી. તેની ઉત્તમ ચાલ અને નારંગી જેવી પગની
એડી લોકો એકી નજરે જોયાજ કરતા હતા. સૂર્યના કીરણ સરખું
તેજસ્વી ભાલ તથા સૂષાકર સરખી શાંત મુખાકૃતી અને તે પરનો
કાળા સર્પની સરખો ગુથેલો ગુચ્છાદાર ચોટલો, સુવર્ણના છોલેલાં એ-
રીંગ સાથે એક એક થઈ જતા કર્ણના પુલ સરખા કાન, મૃગની સરખા

વિશાળ અને ખુદ્શાં નેત્ર, મધુરી મેના સરખું નમણું અને અભિ-
આળું નાક, પરચાળાના રંગ સરખા લાલ ઓઠ, અને મસ્કતી દા-
ડમની એક સરખી કળીઓના જેવા રળીયામણા દાંત, કમળની ફરતી
પાંખડીઓ (Petals) અને મધ્ય ભાગના અમુક વર્ણુની માફક ગૌર
તાપર લોહિની લાલ ચટકીના રંગથી છવાયેલી અને હસતા વદનથી ખાડા
પડતા તથા શ્રંગારી જતોના મનને આકર્ષણ કરે તેવી રીતે ઉલ્લાસ
જતી સુંદરતાવાળા ગુલાબી ગાલ, કઠણ કુચ, અને રૂપેરી પહોંચા
તથા સુંવાળો રેશમના લાંછા સરખો લવ્ય વાસો, ફસરીસીંહના સ-
રખી મન મોહક કમર, કદળી સરખી કુમળી જાંગ, તથા પાણીના
સ્વચ્છપણા સાથે એકમેક થઇ જાય તેવા તેના સુકોમળ આંગળીઓ
વિશે નખ ઇલાદી દરેક અવયવ ભિન્નભિન્ન પ્રકારની ઉત્તમોત્તમ ઉપ-
માને યોગ્ય એવા અધીક સુંદર હોવા સાથે તેનું ઉજળતું અને ભર-
યુવાન લોહી તે સર્વની શોભામાં જેમ દીવામાં તેલ પુરવાથી દીવો
તેજસ્વી બને છે તેમજ શરીર કરોડો રૂપીયાના ધરણુંથી જેટલું
શોભાયમાન ન લાગે તેટલુંજ તેના શરીરની કાંતિમાં ઉજળતું લોહી
વૃદ્ધી પમાડતું હતું. આ યૌવનાંગી કે સ્વર્ગપરિની સરખી અલૌ-
કીક રંભા કાન્તીચંદ્ર જેવા શ્રેષ્ઠ ખુદ્ધિવાન અને પરમ કેળવાયેલા
પતિને પામી તેથી વાંચનાર, પુરૂષ યા બાનુ તું રાજી થા. કુમુદ, ચં-
દ્રને જોઇને ખીન્ને તેમ કાન્તાસુંદરી કાન્તીચંદ્રની સાથેના સંબંધથી
ખીલવા લાગી. સવિતાસુંદરી જેવી અભીમાન ને ત્યાગ કરનારી
માતાની સંગતમાં બચપણમાં ઉછરેલા અને મોટપણમાં મામાના
ભર વૈભવમાં ઉછરેલા કાન્તીચંદ્રની સાથે સંસાર સાગરમાં તણાવાને
યોગ્ય થઇ. દીવો સળગાવવાને દાદર ઉપરથી તે નીચે દીવાસળીની

પેટી લેવાને ગઈ. પણ તેણે પોતાની વૃદ્ધ પીતામહીને પથારી ઉપ-
 રના એક રેશમી લુગડાંની અંદર રૂ બરેલા તકીયા ઉપર પોતાનું
 માથું મુકીને સુતાં દીધાં. વાંચનાર, તે ડોશીની સ્થિતિ આ વખતે
 કેવી હતી તે જાણવાને જોતું આતુર હોય તો તને તેનાથી વિદિત
 કરું. કાન્તાસુંદરીના વીચાર કરતાં કરતાં ડોશી માળાને એક કોરાણે
 મુકીને સુઈ ગયાં હતાં. જર ઉંઘમાં પડેલા કુંભકરણને કોઈ જ-
 ગાડી શકેજ નહી તેમ ડોશીની ઉંઘમાં કોઈ ગમે તેવી ખલેલ પહોં-
 આડે પણ તે ડોશી જાગી શકેજ નહી એવું કાન્તાસુંદરી સારી રીતે
 સમજતી હોવાથી પોતાની માતા પાસે હમેશના રીવાજ પ્રમાણે ન
 ગઈ અને પેટીમાંથી જે ત્રણ દીવાસળી લઈ પોતાની મેડીમાં દાખલ
 થઈ. રાતના નવ વાગ્યા અને ઘરમાં પથારી કરવાનો સમય થયો.
 સુંદરે પોતાની પથારી પોતાના ખાનગી હોલમાં પાથરી, ઉનાળામાં
 સખત તાપને લીધે કાન્તાસુંદરી ને ગુલાબ બેગાં સુઈ રહેતાં નહી.
 આશરે જે ત્રણ મહીનાથીજ ગુલાબ પોતાની નણુંદની જોડે સૂવાને
 આવતી હતી કારણ કે પોતાનો પતિ હોય ત્યારે તો સંસારના પ્ર-
 વાહ પ્રમાણે પોતાની પથારી પોતાના ખાનગી હોલમાં કરતી. આથી
 કરીને નણુંદ ભાભીની મશ્કરી કરતી અને કહેતી કે “ ભાભી સા-
 હેજ, તમે મારી સાથે સુઈ રહેશો તે નહી પાલવે; કારણ કે સ્વા-
 થી પુરૂષને હું જરા પણ ધમ્મજતી નથી. આંધળા ગરબળુ પુરૂષો
 પોતાનો સ્વાર્થ સાધી ખીજનું હિત થાઓ કે અહીત થાઓ તેની
 લેશ માત્ર પણ દરકાર કરતા નથી; ભાભી તમે પણ એમ કરો છો.
 જ્યારે મારા ભાઈ અહીં હોય છે ત્યારે તો તમે મારી જરાએ જ-
 રજ રાખતા નથી ને હાલ તો જહેન જહેન કહી તમારૂં મ્હોં મુક-

વતાં મુકવતાં મારી પાસે આવી મારી પણ પથારી કરી આપોછો. શું મારા ભાઈ અમદાવાદથી કાંઈ જડીબુટ્ટી લાવેછે કે તેનાથી અન્ય જાતનાં તેમની પાસેજ આપોછો ? શું એટલાં બધાં તે વરઘેલાં થવાય ?” ગુલાબ હસતાં હસતાં બોલી “ જહેન, કયે દહાડે મેં તમને જહેન કહ્યા વગર બોલાવ્યાં છે ? તમારા ભાઈ અહીં હોય તો પણ જહેન કહ્યું; અને તેમ કહેવાથી હું તમને કહી આપતી નથી પણ મારી ફરજ છે. વરઘેલાનું નામ કહોછો પણ ફની-આની અંદર જે પુરૂષનો સંકડો માણસો વચ્ચે ઉઘાડે છાગે હાથ જાણ્યો તે પુરૂષને ન બોલાવીએ તો પછી કોને બોલાવીએ ? એ તો પરમેશ્વરને પુણું કે એમને પુણું એ બધું બરાબર છે પણ ખરું પુછો તો જહેન, મારે પહેલાં પરમેશ્વરરૂપી મારા પતીની ધણી સર બારા કરવાની છે. ને તેમ કર્યું તો તમે મને વરઘેલાં કહોછો. અરેરે, શો અન્યાય ? જહેન તમને તો નથી કહેતી પણ ધણી ધણી સ્ત્રીઓના મોઢે મેં એ વાત સાંભળી છે. એ તો વરને વહુવેલા અને વહુને વરઘેલા થવુંજ જોઈએ. ન થાય તો પછી એક બીજા પ્રત્યે ગાઢ પ્રેમ દર્શાવવજ કેમ ?

ચંદ્ર આવે છે તોજ તેની સાથે સુખ ભોગવવાને રાત્રી પણ આવેછે. ચંદ્રના દર્શન વીના પોયણી પુલો ખીલતાંજ નથી;

આવી આવી વાર્તાવિનોદ ચાલેછે એટલામાં કાન્તાસુંદરી ચમકી.

“ બેટા કાન્તા, કાન્તા ” એવી જીમ કાન્તાએ સાંભળતાં, તે એકદમ નીસરણાથી નીચે ઉતરી, પોતાના વૃધ માતાના ચરણ કમળને સાંપી પુછવા લાગી “ બહાલાં માતાજી કહો શી આજ્ઞા છે ? ”

ડાશી—બેટા, જા, જા, આજે આટલાં બધાં માન કયાંથી આજે મારાજ ઉપર આટલી બધી રીસ !

કાન્તા—માતાજી, શું બોલોછો ? શું તમારો પ્રેમ લેશ માત્ર પશુ વિસરું તેમ છે ? મેં જે અપરાધ કર્યો હોય તેની ક્ષમા બક્ષો.

ડાશી—બેટા, તું રોજ મારી પાસે આવી મારાં હસ્ત ચરણ ચાંપતી હતી તે આજ કેમ ન આવી ?

કાન્તા—વહાલાં માતાજી, આ તમારી સેવક આવી હતી પણ તમને ઉંઘતાં જાણી પાછી ગઈ હતી.

ડાશી—નિયમિત વખતે આવી હતી ?

કાન્તા—ના, માતાજી.

ડાશી કાંઈ બોલ્યાંજ નહિ.

કાન્તા—માતાજી, મારી યાચુધું.

ડાશી—બેટા, ગુલાબ વહુ ઉંઘી ગઈ ?

ડાશીએ ગુલાબનું નામ દીધું, કે તરતજ તે નીચે આવી સા-
સુના ચરણ ચાંપવા લાગી.

ડાશી—વહુ, હવે યમરાજના દૂતો મારા આ પ્રાણને ઉચકી લેશે, હો !

કાન્તા—માતાજી, એમ શું બોલોછો ? મારે માટે તો થોડો વખત રહો.

ગુલાબ—એયું બધજી ? “મારે માટે” એ શું !

ડાશી—શું બેટા ?

ગુલાબ—કાન્તાજીને પરણાવવા રહો. એટલે થયું.

ડાશીની લાગણી ઉશ્કેરાઈ અને કાલ સવારેજ હું મધુરાને કહી લગ્ન મહુરત જોવા મોકલું એમ કહયું.

કાન્તા અને ગુલાબ ડાશીની આજ્ઞાથી સુધ જવાને ગયાં.

કાન્તા આનંદમગ્ન થઈ અને તર્ક વિતર્કમાં પડી. અહો, હું કેવી ભાગ્યશાળી ! વૃદ્ધ માતા મારા ઉપર કેવી પ્રેમના વૃષ્ટી કરેછે ! મારા મુખથી વચન ખરતાંની સાથે તે કેપાડી લેછે ? આવા આવા તર્ક કરતાં કરતાં તેની આંખ મળી; બળા પાછી જાગી, બેડી અને હવાઈ વિચારે ચડી. કાન્તીચંદ્ર પોતાની ઉપર કાપાયમાન થતો લાગ્યો; પોતે તેને હાથ આવ અને મીઠી મનહર વાણીથી બોલાવતી હતી; જેમ જેમ તે વધારે વધારે સમજાવવાને યત્ન કરતી ગઈ તેમ તેમ તે વધારે નારાજ થતો હોય એમ અનુભવ્યું.

એવામાં અચીંત્યું કાન્તીચંદ્ર ઉપર દુખનું વાદળ આવી પડ્યું હોય એમ તેણે જોયું; આંખ ચરકી; નિદ્રા નાશી, અને બેહો-બાકળી જિભી થઈ; પણ કાંઈ માલમ પડ્યું નહિ.

ગુલાબ આ વખતે જાનિદ્રામાં પડી હતી.

પોતે સ્વપ્નવશ છે એમ લાગ્યું; પણ કાન્તીચંદ્રઉપર જે દુખ આવેલું તેને લાગ્યું હતું તે દુખથી તે નાનુક કામળ કદળી સરખી અજાણાનું હૃદય પાણી પાણી થઈ જવા લાગ્યું. નિદ્રા દેવીને આવી સુકામળ બાળકી ઉપર દયા આવી અને તેને પોતાની જાયામાં ખેંચી લીધી. ભરતખંડની પરિત્ર આર્થા ! શું તારી અભિજ્ઞત વૃત્તિ ! તારા ભવિષ્યમાં નિર્માણ થયેલા પતિ ઉપર પણ તું આટલો બધો પ્રેમાંકુશ પાણીની પંકે રેડેછે ! ખરે હજી તો તું તેની ખરી પત્ની નથી; પણ ધન્ય છે તને ! ઘણીખરી બાળાઓ કન્નેડાને લીધે કે કાંતો તેઓના પતિ વિચારા બોળા હોય છે તેને લીધે તેમની જરા પણ દરકાર નહીં કરતાં અતી દુખદાયક એવા નરકમાં પરપુરણની સાથે જીવ રમીને પોતાની કાયાને અંપનાવે

છે. ધીકાર છે એની કુલટાએને ? અરેરે, તેઓ પણ આ આર્યભૂમીના સુખને જોડમૂળથી ઉપેડી નાંખે છે. પર પુરૂષની સાથે જાર રમી પોતાના બિચારા જોળા પત્તને યમગ્રહનો રસ્તો ખનાવવાને યત્ન કરે છે. આ રીતે દિન પ્રતિદિન હિંદુસ્થાનનાં લાલુખરા આર્યો આ શ્રેષ્ઠ આર્યભૂમીનો લાગ કરી યમપુરી સંચરે છે.

આ આર્યભૂમીનું મૂળ ઉપેડનાર રાવણ સરખો રાક્ષસ, બાળલગ્ન પણ એક મોટું કારણ છે.

બાળપણમાં છોકરાંને પરણાવી તેઓના માખાપો લઢાવો લે છે પણ તેમાં કાંઈ પણ સાફ પરિણામ નિવડતું નથી; અને પૂર્વ તરફનું દુષ્કર્મ તે બાળલગ્ન, બાળલગ્ન અને બાળલગ્ન છે.

પશ્ચિમ તરફના અનાર્યો પુખ્ત ઉમરના થયા શીવાય પરણતા જ નથી એ તેઓનું એક મોટું સદ્ભાગ્ય છે. તેઓનાં શરીરનો બાંધો તેથી રમજે છુત અને હાથના મસદસ જોડા કાઢી જવા હોય છે.

પશ્ચિમ તરફના એક મંદર વર્ષની ઉમરના પુરૂષને પૂર્વ તરફના એકવીશ વર્ષની ઉમરના પુરૂષ સાથે સરખાવતાં, પૂર્વ તરફના તે યુવાન લજવાશે; તેનું કારણ બાળલગ્ન છે; માટે વહાલા વાંચકવન્દ, જો તું સ્વદેશભિમાની હોય તો આ આર્યભૂમીના લુંટાતા સુખને માટે અલ્પત દીલગીરીની સાથે એક એ આંસુ પાડ. ઇશ્વર તાર કલ્યાણ કરશેજ. એક વખત હિંદુસ્થાનનો ચઢતો દિવસ હતો તે દિવસ કાંઈ વખત પણ આવશેજ. એતો હમેશાં કાંઈનો ચડતો દિવસ રહેતોજ નથી; તેમજ કાંઈનો પડતો દિવસ પણ રહેતો નથી. કહેવત છે કે “રાય ખર્ચે રંક અને રંક ખર્ચે રાય.” માટે હે યવીન દીલના દેશભિમાની સુજ વાંચનાર, તું ધીરજ

રજા તારા આત્માને અસારે કલેશ કરતો અટકાવ; હોય, એ તો
ધૈર્ય ત્યાં મુખજ છે; પણ મારી વિનંતી એ છે કે તું તારા કુવદેશી
લાલચોને માટે પરમાર્થ કવવાને તેની સ્મૃતિ સંપન્ન પીને રહે.

કાન્તાસુંદરી જોવી બધી પવિત્ર આર્યાઓ હોય તો દેશ કંઈ
ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આવે ખરો.

વહાણું વાતાં ઘરમાં બધાં ઉઠ્યાં અને કાન્તા પણ વખતસર
ઉઠી વાંચવા ઘાગી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કાન્તાસુંદરીનો કાગળ.

હોશી ઘરડેઘડપણ મોડી ઉઠતી પણ આજતો કોણ જાણે
ક્યા કારણથી તે વહેલી ઉઠી હતી? પણ હે વાંચનાર, તું તો
ક્યારનોએ સમજી ગયો હૃદયજ. ગઈ રાતની વાત તે જુલો ગઈ
નહતી તો તું કેવી રીતે જુલો ગયો હૃદય? પોતાના પુત્ર મધુર-
ચંદ્રને બાહ્ય પાસે કાન્તાના લગ્ન જોવડાવવાને મોકલ્યો.

કાન્તા આથી આનંદ મમ બની.

લગ્ન મહુરત જોવડાવી મધુરચંદ્ર ઘેર આવ્યો અને કાગળ
લખી કાન્તીપુરમાં કુમુદચંદ્રને લગ્ન દિવસથી નિહિત કર્યો.

કાન્તીચંદ્ર આ વખતે પોતાના મોસાળમાં હતો અને લગ્નની
વાત સાંભળી રાજ થયો. તેણે ત્યાં ધણુ સાંઝ નામ કાઢ્યું હતું.
નિશાળમાં ધણુ ધણુ નિશાળીઆ સાથે ઓળખાણ પીછાણ થઈ
હતી. રતીપ્રસાદ નામના એક પોતાનીજ ઉમ્મરનાં સહાધ્યાયી સાથે
તેને વજ્રલેપ મૈત્રી હતી. મહેતાજી તથા માસ્તરો તેને ધણાજ ચ-

હાતા હતા, તેનો વિદ્યાભ્યાસ મહેતાજીના હૃદયને તેની તરફ આકર્ષતો હતો. તેણે ધણા પાનિતોષિકા (મનામો) મેળવ્યાં હતાં. કાન્તીચંદ્રના ભક્ત થવાનાં છે સાંભળી મહેતાજી રાજી થયા. મહેતાજીને તથા પોતાના મિત્ર રતીપ્રસાદને લઈ કાન્તીચંદ્ર થોડા દીવસમાં કાન્તીપુર આવી પહોંચ્યો.

આ વખતે ત્રિલાસપુરમાં કાન્તાસુંદરીને ધણા ધણા વિચાર આવતા હતા. હું મારો પ્રેમ મારા પ્રિય પ્રત્યે કેવી રીતે દર્શાવી શકું ! શું હું તેમના ઉપર કાગળ લખું ? કદાપિ, કાગળ બીજના હાથમાં જાય તો મારે શરમાવું તો પડેજ કની ? શું આ સતયુગ છે ! માનો તો સતયુગ ન માનો તો કળિયુગ; પણ કાન્તીચંદ્રનો કાગળ બીજ વાંચે ખરા ? પારકો કાગળ કેમ વંચાય તેનો તો થોડાજ વિચાર કરે. ના, ના, એમ માનવું જોડું છે. મારા સાસુ સસરા સારા માણસ છે એવું મેં સાંભળ્યું છે. તે કાન્તીચંદ્રનો કાગળ નહીજ વાંચે. આમ વિચારી પોતાના પ્રિય ઉપર કાગળ લખવા બેઠી. બેલી બાળા વરને તે શું લખે ! પણ એક બે શબ્દ લખેલા તે વહુ નાજ કની ?

એવો તે કાણુ ભાગ્યશાળી હોય કે કુંવારા છતાં પણ પોતાની વિવાહીત પ્રિયા પાસેથી ઉત્તમ વિચારોથી ભરપુર કાગળ મેળવી શકે ? પ્રેમ, તારી શી ખુબી છે ? મોટા મોટા પુરુષોને અને સાધુઓને તે શું તારી ચપટીમાં લીધા નથી ? આ દુનીયામાં 'પ્રેમ' એ શબ્દ માણસના અંતઃકરણને બહાવડું બનાવી મુકેછે. પ્રેમના ધણા અર્થ થાય છે.

યાશક માણુકનો પ્રેમ, મા અને દીકરીનો પ્રેમ, પિતાનો પુત્ર

તરફ પ્રેમ, ગુરુનો ચેલા પ્રત્યે પ્રેમ, અને કૃષ્ણનો ગોપી પ્રત્યે પ્રેમ વજ્રરૂપે હોય છે; અર્થાત્ કોઈ કોઈના ઉપર ગુસ્સે થતુંજ નથી અને થાય છે તો પાછા થોડા વખતમાં મનને શાંત કરી દેછે. પ્રે-
માવેશીને પોતાની ધ રેલી ધારણા પાર પડ્યા વગર ચેત પડેજ નહિ માટે પ્રેમ સાચો. કહ્યું છે કે—

માલીની છંદ.

“ સરસ પ્રિત ધણેરી, ગોપીઓની પહેલી
સરસ પ્રિત ધણેરી, કાષ્ટ હારીલ બેળા
સરસ પ્રિત ધણેરી, મા અને દીકરીને
સરસ પ્રિત ધણેરી, સ્વતિ જળ ચાતકોની. ”

વળી કહ્યું છે કે,—

. શિખરિણિ છંદ.

પ્રિતીની રીતીમાં અધિક અધિક વળી બેઠો વસી રહ્યા
પ્રિતીની રીતીમાં જળથી મીન દાદુ દંરી રહ્યાં
પરંતુ દાદુરો જલવિણુ જરીકે રહી શકે
નહી પાણી વિના જરીકે પણ મીનો રહી શકે
જુઓ એ પ્રિતીની ખચીત રીત વ્યાપી જગ બધે
દાએ વારી વર્ષાદ પણ જરી ચાતુક નવ લહે
ભુખ્યાં જાએ પ્રાણો પણ ન ખડ કેશરી ઉર ચહે
વિતે વરસો લાગો પણ, ન વૃજનારી અન્ય ચહે.

દોહરા.

ભૂખ્યા આગળ લાવીએ સાકર લાપી શેર
કે તેથી વધુ આપતાં, પડે મુખમાં ફેર

જુખ દુખ ભાગે ભલુ, મળતાં અન્ય અહાર
 પય સકર પાસે ધરે, નાસે દુખ લગાર
 પશુ પ્રિતીની રીતમાં. જોગ ન આવે કામ
 જોગ વાત સુણના દીલે લાગી આગ તમામ.

(પ્રેમચંદ્રિકા.)

કાગળ લખી રહી અને પોતાની સખી તારા આવી એટલે
 તેણે તે તેના હાથમાં મુક્યો. મુકતાં શરમાઇ; તારા તે કાગળ વાંચી
 રાજી થઇ. પોતાની સખીનો પતી પ્રેમ જોઇ તેને હજારો ધન્યવાદ
 આપવા લાગી. હજારો વિચારોએ તેના મનને ઘેરી લીધું અને કા-
 ગળ હાથમાં રાખી માત્ર સંયત્ર પુતળાની પેઠે કાન્તાના મુખ સામી
 આવી ઉભી રહી અને નીચેની કડીઓ મોતીની સેરાની પેઠે કે પા-
 ણીના તરંગોની પેઠે એક પછી એક તેના સુંદર મુખાર્પીંદ અને
 લાલચોળ બિમ્બોષમાંથી નીકળવા લાગી.

કાગળ કુંવારાંઆએ પાઠવ્યોરે લોલ
 ઉમંગ ઉર નવ માયજો. કાગળ.
 પેખ્યો પતી નથી આંખથીરે લોલ
 કેવો હશે રૂપ રંગજો. કાગળ.
 અક્ષર લામાના શા શોભતારે લોલ
 જાણે મોતીડાં કેરી હારજો. કાગળ.
 સાહી છે તાજી શી દીપતીરે લોલ
 લેખણની નહીં જોડજો. કાગળ.
 શુદ્ધ રોહ રાખેછે એના નાથથીરે લોલ
 તેથી માનું છું તેહનો પાડજો. કાગળ.

કાગળ છે નાનો પણ સ્નેહનોરે લોલ
 કીમત એની નવ થાય જો. કાગળ.
 કાન્તી વાંચીને મનમાં * હસેરેલોલ
 એની કરશે કીમત નવ કોડજો. કાગળ.
 તારા નમં છે ધણી ભાવથીરે લોલ
 આવી બાળાને કરજો અશોકજો. કાગળ.

કાગળ એકવાર વાંચ્યો, બે વાર વાંચ્યો; વાંચતાં ધરાધજ નહિ;
 અને પછી તે કાગળ ટપાલમાં ખીડ્યો તેની સાથે કાન્તાએ પો-
 તાના હૃદયને પણ ખીડ્યું.

ટપાલ માર્ગે પ્રવાસ કરતો કરતો તે કાગળ કાન્તીચંદ્રના હા-
 થમાં આવ્યો; વાંચી રહ્યા પછી તેની મુખાકૃતિ બદલાઈ ગઈ. મુખ
 ઉપર લોહીની તસર ચડી આવી. આંખો તેજદાર દેખાવા લાગી.
 મનમાં અનેક તર્કવિર્તક થવા લાગ્યા. શું, પ્રિય કાન્તા તારાજ આ અક્ષર?
 તારાજ આ વિચારો ! તારાજ મારી પ્રત્યે આવો પ્રેમ ! આ શું !
 આ વાત કેને કહું ? ધન્ય છે હે હિંદુબાળા ! હે અબળા ! હવે
 નો ક્યારે આ થોડા દીવસ જતા રહે અને હું તારો હાથ ગ્રહણ
 કરું. તારી કાંનિ કેવી હશે ? શું તારી કૃતિને લીધેજ તારું નામ
 કાન્તા પાડ્યું હશે ? અરે, પણ પ્રિયાનું નામ દેવાય કેમ ? કાંઈ
 નહિ; એમાં કાંઈ નહિ; આમ કહી લમણે હાથ ઢઢ તે ઉંડા વિચારોમાં
 ઉતરી પડ્યો; પણ એવામાં નાચેથી કાંઈએ કાન્તીચંદ્રને ઘાંટો કા-
 હ્યો તેથી કાગળ ખીસામાં મુકા તે નાચે ગયો. લગ્નમાં જોઈતો
 સવળો સામાન એકઠો કરી તેને ગાંસડીઓમાં તથા પેટીઓમાં પેક ક-
 રવાને પોતાના પિતાને રોકાએકા દીધા; પોતે પણ પોતાના પિતાને

મદદ કરવા મંડી ગયો. એક બાળુએ સ્ત્રી મંડળ બેઠુ થઇ કાન્તી-ચંદ્રના ગીત ગાતું હતું તેમાં પણ કાન્તીચંદ્રનું લક્ષ અનિવાર્ય દો-રાતું હતું, પણ કાન્તા તરફથી આવેલા પત્ર તરફ તેનું મન, શરીર અને લક્ષ ખેંચાયા કરતાં હતાં.

પોતાના મહેતાજી તથા મિત્ર કાંઇ જોઈતી ચીજો લેવાને બ-જારમાં ગયા હતા તે આવી પહોંચ્યા.

કાન્તીચંદ્ર મિત્રનો હાથ ઝાલી તેને પોતાના વાંચનગ્રહણ તેડી ગયો અને પત્ર વિશે વાત કરી તે પણ તેના જોડસોજ ખુશી થઇ તે પત્ર વાંચવા લાગ્યો અને તેમાંથી નીચેની બે લીટીઓ વારં-વાર ગાતો ગાતો ઘર તરફના પંથે પડ્યો.

“હૃદય રસમાં રમે, પીંડ પડ્યો સખી કને

શશી તેજ વિણખરે, કુમુદ કરમાય છે”

લખનો દીવસ આવ્યો. તે દીવસે કાન્તા પોતાની સખીઓને લઇ, અ-ગાસીમાં આવી, અને જનને આવવાની વાટ જોતી બેઠી; એવામાં બહેલોમાં બેઠેલા જનૈયા તથા જનનડીઓના અવાજ, બળદોના પગથી ઉડતી ધુળની સાથે અથડાતા પવનનો અવાજ, બળદોની ગરદને બાંધેલા ધંટાઓના અવાજ, અને એવા એવા બીજા અનેક અવાજો જેવા કે બાઈડીઓના ગાંચાના અવાજ કાન્તાની કહેંદ્રીયતી સાથે અથ-ડવા લાગ્યા.

જન ધર પાસે આવી પહોંચી અને મધુગાંઢે યોગ્ય રીતે તેને માન આપી ઉતારો બતાવ્યો; પણ જનનડીઓ સામેના પક્ષને આનં-દરૂપી ગાજોના ગોળી ગગડાવતી હતી.

કાન્તાના મુકામળ પાણિને ગ્રહણ કરી કાન્તી રાતનો ઉગ્ન-

મરો ભોગવી, આપેલા ઉનાના તરફ આવ્યો. ખીજે દીવસે તો તેણે નિ-
 દ્રાદેહીને પોતાના ઉપર સત્તા ચલાવવાને રાગ આપી, અને આખો
 દીવસ આનાંદી નીંદ્રા ભોગવી, જાગેરના બાર ઉપર ચારના ટકારે
 મહાબ્રહ્માં ધાધ મિત્રની ખબર કરવા લાગ્યો. અહો, “ મિત્ર ” એ
 શબ્દ હૃદયને કેવા હૃદયાસ આપે છે ! ભાધ કરતાં મિત્ર વધી જાય
 છે, ધણા નામનાજ મિત્રો પોતાના મિત્રોનુંજ ધર ખોદવાને તથા
 તેમનું અહિત કરવાને ઇચ્છેછે. પણ, ખરે પ્રિય વાંચનાર, તું આ-
 પણા કાન્તીને એવો ધાન્તો નહિ. “ માથુ આપે તે મિત્ર ” એવું
 તે સમજતો હતો. કાન્તીના હૃદયનો પ્રત્યાઘાત રતિપ્રમાદમાં પણ
 હતો. આવા મિત્રો આ દુનિયામાં ધિરલાજ હોય છે. પ્રિય વાંચ-
 નાર, જો તારે એવો મિત્ર જોઇતો હોય તો એકજ ઉપાય છે; અને
 તે એ છે કે જો તું કાન્તી જેવો થઇશ તો તારો મિત્ર પણ, ગમે
 તેટલો કપટી અને તારા દિતનો નિરપૃષ્ઠી હશે તો પણ તારા જેવે-
 જ થશે; કારણ કે “ આપ ભલા તો જગ ભલા ” એ કહેવતને
 અનુસરવાને તું કિંચિત માત્ર પણ પાછો હક ના. આપણો કાન્તી
 આ કહેવતને હમેશાં જીભને ટેરવે રાખતો હતો અને જો કાંઈ તેનું
 બુદ્ધિ યા અહિત કરે તો પણ તેની ઉપર ગુસ્સે થયા વીના, તેની
 સાથે લડયા વીના અને તેનું લેશ માત્ર પણ અહિત કર્યા વિના તેને
 સારા સારા શીખામણના શબ્દો કહેતો, અને પોતાની દીવ્ય વા-
 હાની છાપ તેના ઉપર પાડવાને તે અશક્ત નીવડતોજ નહિ. ગમે
 તેવા પાપી પુરૂષના કઠોર અંતઃકરણને કામળ બનાવી દેતો અને
 આથી ધણા ધણા બુદ્ધિ રહિત પુરૂષો કે જેઓ ધણા દુષ્ટ અને લો-
 ક્ષ્મીર તરીકે ઓળખાતા હતા, તે પુરૂષો તેની શીખામણથી સુધરી

ગયા હતા. રાત્રે પોતાના ઘરની પાસે “મિત્ર મંડળ” એવી એક એક કની ત્યાં પોતાના મિત્રોને એકઠા કરો તેમને લાપણો આપતો. તેની ઘેરદાજરોમાં તેનો સાચો સ્નેહી, બંધુ જેવો મિત્ર રતિપ્રસાદ તેનું કામ બજાવતો.

રતિપ્રસાદ, કાન્તીચંદ્રને ઉઘતો જોઈ પાસેની જેવી તેવી પાથરેલી પથારીમાં સુતો હતો.

કાન્તીચંદ્રની નજર તેના ઉપર પડી અને તેના ઉપર દયાનો અંકુર ધ્રુવી નીકળ્યો. તેના મૃગનયનમાંથી આંસુની ધારા ટપકવા લાગી. હાય ! હાય ! કરી તે રતિપ્રસાદની પાસે ભેસી રહ્યો અને પોતાનું માથું પોતાની હથેલી ઉપર ટેકવી જરાવાર હવાઈ નિચારે ચલ્યો.

શું, હે મિત્ર તને તારી નિંદ્રામાંથી જગાડું ? ના, ના, એવો તો કૂર નહિજ થાઉં. પ્રિય, તને પણ કાલનો ઉભંગરો છે માટે સુખેથી સુષ્ણ જા અને હું પણ અહીંથી ઉઠી, પાસેની પથારીમાં આજેની મારો કાળ નિર્ગમન કરું.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

અંદ્રિકા અને કાન્તીચંદ્ર

પ્રિય વાંચનાર, કાન્તીચંદ્રને સાચી દુઃખ લાગ્યું અને કયા કારણથી તેણે પોતાનાં નેત્ર કમળમાંથી અશ્રુધારાને નીકળવાનો રસ્તો આપ્યો તે જાણવાને જોતું આતુર હોય તો તારી કલ્પેન્દ્રીયને જરા વધારે ચાલાક બનાવ.

રતિપ્રસાદ કન્તિપુરનો રહેવાસી હતો. તેનાં માતા પિતા તેને પરણાવીને રામ સરણ થયાં હતાં. તેને માટે તેના પિતાએ ધનનો સા-

સે સંચાર કર્યો હતો. ચંદ્રિકા નામની કન્યા સાથે રતિપ્રસાદનો વિવાહ કર્યો હતો; પરંતુ રતિપ્રસાદમાં એક ખોડ હતી. તે પંસાર સુખ ભોગવવાને તદ્દન અશક્ત હતો એટલે તે પુરૂષમાં ન હતો. આથી તે પરણીને અબળા બાળકી ચંદ્રિકાને દુઃખી કરવાને નારાજ હતો. પોતાના વ્યંઢળપણાની વાત પોતાના મિત્ર કાન્તીચંદ્ર શીવાય ખીજી કોઈ જાણતું ન હતું. કાન્તીચંદ્રને તે પોતાને ત્યાં બોલાવતો અને તેના પિતાના અનુભવમાં તેને આવવા દેતો. પરણું કે નહિ તે વિચાર તેના મનમાં ઘોળાયા કરતો હતો. કાન્તીચંદ્રને તેણે પરણવા સંબંધી વાત કરી પણ તેમાં તેણે કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ; પણ પિતાની આજ્ઞાને ઉલ્લંઘન નહિ કરનાર રતિપ્રસાદે પરણવાને હા પાડી અને તેનાં લગ્ન ચંદ્રિકા જોડે થયાં.

પુત્રને પરણાવ્યા પછી થોડે મહીને તેના માતા પિતા પત્યત્વ પામ્યાં અને રતિપ્રસાદને કોઈ પિતા તરફનું સચું રહ્યું નહિ; તેણે પોતાનો અભ્યાસ તેના મોસાળમાં કાન્તીચંદ્ર સાથે જ રાખ્યો હતો.

ચંદ્રિકા પરણ્યા પછી સાસરે આવી અને જ્યારે તેને પોતાના પ્રિયની દુઃખી અવસ્થાની ખબર પડી ત્યારે તેને કેટલું દુઃખ થયું હશે તે તો પ્રિય વાંચનાર, તુંજ કલ્પના કર.

અરેરે, મારો જન્મારો કેવી રીતે જશે ? હું શું કરીશ ? મારું શું થશે ? એવું એવું પોતાના મનમાં તે બોલતી હતી. શું હું જન્મારોએ વાંઝણી રહેવાની ? અરેરે, મારા શુકન પણ કોઈ નહિ જુએ !

મેં કેટલું પાપ કર્મ કર્યું હશે ? અરે, તેમાં પ્રિયનો શો વાંક ? મારા કરતાં તો તેમને વધારે દુઃખ છે. શું મારા કરતાં તે સ્ત્રી

દુઃખી છે ? અરેરે, ચંદ્રવિના કુમુદ કરમાઇ જશે, મારું યૌવન પાપ કર્મ કરવા મને લલચાવશે. ના, પણ, હું તેમ નહિ થવા દઉં! મારા પ્રિયને ધણી ધણી જાતના આશ્વાસન આપવા તેટલુંજ કરવું મને ઘટે છે. હે કામદેવ, તું મને જરા પણ ભસ્મસ્માત્ કરીશ નહિ. એકવાર શીવે તને ભસ્મસ્માત્ કરેલો છે અને બીજી વાર હું તને ભસ્મસ્માત્ કરીશ, ગમે તેમ હોય પણ મારું શિયળ હું જીવનની પેઠે સાચવીશ પણ અરેરે, પ્રિય, તમે મારો જન્મારો ખરાબ કર્યો. તેમાં તમારોજ વાંકસ્તો. ના, ના, તમે તેવા નથી. તમારા પિતાની આજ્ઞાને તમે અનુસર્યા હશેજ. પિતા, તમે આગં કર્યું ? તમારે તમારા જન્માત્માને તો તપાસવો હતો ! પણ, તમે પણ શું કરો ! ઘોડીઆના વેવિશાળ તેમાં તમારો શો દોષ ? બસ, હવે તો મારું શિયળ પાળીશ, આવ. વિશુદ્ધિ, મારામાં પ્રવેશ કર. મારા જેવી બીજી કોમળ અળખાઓને આવુ દુઃખ હશે ? આંહા, ધણીઓને આવું કારણ માત્ર બાળલગ્નજ છે; માટે હે વાંચનાર, તારા છોકરાંનો વેવિશાળ કરે તે પહેલાં ધણા ધણા વિચાર કરીને કરજે, પૈસો કે મ્હોટાઇ જોતોના; વરકન્યાનું જોડું સારું જોઇ પરણાવજે; નહીં તો પછી મારા જેવું થશે.

આવા આવા વિચારો કરે છે એવામાં તેની અવસ્થા પશ્ચાત્તાપનારો એક પુરુષ ધરમાં દાખલ થયો, રતીપ્રસાદ છેકે એમ જીમ મારતો તે અંદર આવ્યો પણ કોઇ બોલ્યું નહિ. પ્રસાદ છે કે એમ કહી તે મેડી ઉપર આગ્યો. તેને જોઇ ચંદ્રિકા આનંદ પામી.

અને વિનય પૂર્વક કહ્યું “આવો, કાન્તીચંદ્ર, આવા” તમારા ભાઈતો હમણાંજ બહાર ગયા છે માટે બેસો.

આમ કહી તે ઓરડીમાંથી એક ચટાઈ લઈ આવી અને આ-
પણા કાન્તીચંદ્રને બેસાડ્યો.

ચંદ્રિકા-ચંદ્રઆઈ, તમારા ભાઈની શું જન્મમારાની આવી
સ્થિતિ છે?

કાન્તીચંદ્ર-ભાભી, શું કરીએ? હોય! દુનિયામાં દુઃખની પરંપરા
છે. કોઈને કાંઈ તો કોઈને કાંઈ દુઃખ છેજ.

ચંં ભાઈ, પણ તમને ખબર તો છેજ કે માઈં યૌવન વિ-
કસ્વર થયું છે, અને આ કામ મારા ઉપર કોપાયમાન થઈ અતિ-
શય મને દહન કરે છે.

કાં ભાભી-શું બોલો છો ? શરમતો લાવો!

ચંં ના, ભાઈ, ના, દુઃખી માણસનું હૃદય સુખી કરવાનેજ
તમારા જેવા રત્નો આ દુનિયામાં પેદા થયા છે; માટે માનો અને
કામથી દગ્ધ એવા મારા આ હૃદયને તૃપ્ત કરો !

કાં ભાભી શું બોલો છો ? તમારાં જેવાં શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિના શિષ્યરે
પહોંચેલાંને આવા શબ્દો શત્રુરૂપ ગણવા જોઈએ.

ચંં અરે, ચંદ્ર ! કુમુદને ખીલવવું એ તમારુંજ કર્તવ્ય ગ-
ણાય છે; માટે કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના મારા આ કામ દગ્ધ
અંગને આપના અવર્ણનીય શોભાવાળા અને મૌંસલ હસ્ત કમળથી
સ્પર્શ કરો.

કાં અરે, ચંદ્રિકા ! શું બોલો છો ? બચ્ચપણના વેવીશાળને
ભોગે કરીને અને પૂર્વ ભવના રેણુરબંધ યાને સંસ્કારે કરીને ત-
મારે માથે નામનાજ પતિની પીડાનું દુઃખ ભરેલું વાદળ આવી પડેલું
છે; પરંતુ દુઃખના દીવસો માણસે ઇશ્વર પ્રાર્થના અને સતકાર્યોમાં ગુ-

જરવા; પરંતુ તેવું દુઃખ દુર કરવાને માટે કોઇપણ જાતનું નીચ આચરણ કરી પેદા કરનારના ગુન્હેગાર થવું નહિ.

કહ્યું છે કે:—

“ પાદપા ઇવ શુષ્યંતિ સ્મરાગ્નિ જ્વાલિતા અપિ
શીલમાનં ન મુંચંતિ સદાચારાઃ કુલાંગના

(સ્મરાગ્નિએ દહન કર્યા છતાં વૃક્ષની જેમ સુકાય છે પરંતુ સદાચારવાળી કુલાંગનાઓ શીલનો લાગ કરતી નથી.)

અં૦ અરે બહાલા સન્નજન, તમારા જેવી શીખામણ મને માટે અંતઃકરણ હમેશાં આપેછે. પરંતુ હવે મારાથી પતિ પીડા સહેવાતી નથી. મને વખતો વખત જરકર્મ કરવાના વિકારો આવ્યા કરે છે; પરંતુ અત્યાર સુધી તો તેને દબાવી દેવામાં ફત્તેહ પામી શકી છું. હવે તો ચોકસ નિર્ણયપર આવી છું કે આખી જીંદગીમાં અનેક નહિ પરંતુ આપના જેવા એકાદ અવર પુરષને ધારણ કરવામાં કાંઈ પાપ નથી. મા આપ ગમે તેમ લાકડે માંકડુ વળગાડી આપે પણ તેનાથી આખી જીંદગીમાં પણ સુખ ન મળે અથવા તો સંસારનો લ્હાવો ન પડે તેવું હોય ત્યારે પછી આવી રીતે અંતઃકરણનો એક પતિ ધારણ કરવામાં કોઇપણ જાતનો દોષ હોય તેવું હું માનતી નથી.

કા૦ દુઃખથી વ્યાકુળ થયેલી ભત્રીઆર્યા, તાહારા અંતઃકરણમાં જન્મ પામેલા વિકારનો તાહારી શુદ્ધ બુદ્ધિથી જલદી લાગ કર. તાહારા સરખી મધુર ભાષણી અને આર્ય વનિતાઓમાં ઉત્તમ એવી વિદ્વાતાના ધરેણાથી શોભી રહેલી ગુણિયલ સન્નારી, તાહારા મુખમાં આ વચનો શોભે નહિ. માટે ઓ ભત્રી આર્યા, ફરી વખત આવા

અપશબ્દો ઉચ્ચારી તાહારા પવિત્ર મુખાર્ચિદને બ્રષ્ટ કરીશ નહિ. તેમજ માહારા આવા ઉત્તમ વચનોનો ગેરઉપયોગ કરી નિરાશાની દુઃખજનક સ્થિતિને વખતે પણ અને આવા અભય સાથે એકાંત સ્થાનમાં તું એક મલીન અને નિચ વૃત્તિવાળા તાહારા શિયલપર તલપ મારે તેવા ઘાતકી પુરૂષની સાથે નથી, તેને માટે આનંદ પામજે.

જે નારિયો! પોતાના રૂઝા ભુંડા ગમે તેવા પતિથી પણ વિમુખ થઈ, ખીખ પરાયા પુરૂષોની સાથે પ્રેમપાશમાં પડી અનિતિને ઉત્તેજિત કરેછે તેવી સ્ત્રીઓને સહુજ વખત ધિક્કાર છે. તે કુલટા નારિયો આ ભારતભૂમીનું ભૂષણ ગુમાવનારી અને ભારરૂપ છે. તેવી નકટ નારિયો કદાચ પોતાના વિગ્નરી ભરેલા કરમોથી પોતાના પતિને અને કદાચ આખા જગતને પણ ઠગી જાહેરમાં એક પતિવ્રતાપણાનો દમ્ભ સાચવી રાખવામાં ફતેહ પામે તોપણ તે અંતે સૂર્ય ચંદ્રના અને સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલાદિના અસ્તિત્વપણા પર્યંત અહો રાત્રી નર્કને આધીન થાય છે. તેમજ તેવા નીચ અને પોતાની પશ્ચિયત પત્નીને વિશ્વાસઘાત કરનાર મૂર્ખ અને નિર્લજ્જ પુરૂષોની પણ એજ દશા થાય છે. જો કે તું દેવેન્દ્રને પણ લોભાવે તેવી સુંદર છે અને તારું અધરામૃત પાન કરવાને લાગી પુરૂષોનું મન લલચાય તો ખોટું નથી; પણ વિદ્યાદેવીના કૃપા કટાક્ષના રૂઝા પ્રભાવે અઘાપિ પર્યંત માહારું વક્ષાદાર અંતઃકરણુ હિયકારી વાટે ચડ્યું નથી તેને માટે મને પોતાને હું સદ્સાગ્યશાળી સમજું છું. માટે હે આર્ય વનિતા ? ? યુવાન પુરૂષોના યોગનતે જોઈ તું તેનાપર ઈર્ષ્યા કરીશ નહિ; પરંતુ જગતના પતિ પરમેશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરજે કે જેથી તાહારા પતિની સ્થિતિ સુધરી તને ઉત્તમ સુખ આપે. માહારી સરખા મીઠા ખોલા

સત્સંગીની સાથે કુસંગી પણ જગતમાં ઉભરાઈ જાય છે માટે હજી પણ તેવા તને અનેક પુરૂષો મળશે તેના મૃદુતા ભરેલા વચનોથી તું લોભાઈશ નહિ; પરંતુ પેદા કરનારની પાસેજ માગી લેજે કે તેજ પિતા તાહારા પતિદારા તને તેવું દરેક પ્રકારનું સુખ આપશે.

આર્ય વનિતા ! હવે તો મને ભરોંસો છે કે તું હવે સમુદ્રમાં તણાતાં, તણાતાં, શુદ્ધ બુદ્ધિના કિનારાપર આવી જઈશ.

સુશીલ આર્યા, જેમ સોનાની થાળીમાં લોહાની મેખ સારી ન લાગે, કંચનના કંકણપર કિડીઆંનાં મોતી ન શોભે અને હંસના ટોળામાં કાગડો સારો નજ લાગે તેજ માફક તાહારા સરખી ગુણિયત અને ડાહી વનિતાના મુખાર્વીંદમાં આવા વિકારના શબ્દો ન શોભે.

તાહારો પતિ તને જીંદગીમાં પણ સુખ આપી નહિ શકે એવી તાહારી કલ્પનાનો તું ત્યાગ કરજે.

કહેવત છે કે “ ઇશ્વર કરે સહાય તો બાળક કરે ન્યાય.”

માટે તું એક પરમેશ્વર તરફ દ્રઢ વિશ્વાસ રાખી તેની સાચી ભક્તિ કરીશ તો અવશ્ય એ કૃપાળુ પિતા તને સહાય થયા વિના રહેશે નહિ; અને એ ધનસાક્ષી પિતાએ પૂર્વભવના કુપ્ર કર્તવ્યથી જે કાંઈ શિક્ષા કરી છે તેનાથી અસંતુષ્ટ થઈ તેની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરવાનો વિચાર કરશે અથવા તો એનો અનાદાર કરશે તો જેમ બંધીખાને પડેલા કેદીને ગેરવર્તણૂકથી વધારે સજા થાય છે તેવી રીતે પુનર્ભવ પણ તાહારા વધારે ધુરા હાલ થશે; માટે એક ઇશ્વરમાં અને બીજાં ગમે તેવા પણ મળેલા પતિની સેવામાં દ્રઢ ચીત્ત લગાવી શિયળ પાળવામાં પતિજ્ઞા કરી તું જેમ અને તેમ વધારે વધારે દ્રઢ બનજે કે જેથી જગતની સતી અને શાણી સ્ત્રીઓમાં તાહારી તુલના થશે

એટલુંજ નહિ પણ એ સર્વમાં તું શિરોમણી ગણાઈશ; મતલબ કે
 યોગ્ય પતિને પામેલી ભાગ્યશાળી સ્ત્રીઓ પતિવ્રત પાળી સતીત્વપણું
 સિદ્ધ કરી શકે તેના કરતાં પણ નામનાજ પતિવાળી સ્ત્રી તેવો દાખલો
 કરી શકે તેમાંજ ખરી ખુબી અને કિમત સમાયલી છે. માહારા આ
 શીખામણના વચનો જો તું માન્ય કરશે તો હું કરોડો રૂપૈયાની પે-
 દાશથી જોટલો આનંદ ન માનું તેથી પણ વધારે આનંદ માનીશ.

અં૦ મનુષ્યની શ્રેષ્ઠતાના શિખરની ટોચપર ચડેલા ઉત્તમોત્તમ
 પુરુષ રત્ન !! તાહારા સદાચાર અને સદ્ગુણો લેરેલા ઉમદા વચનોને
 હું કદી પણ વીસરનાર નથી. હું ઉત્તમ રસ્તાની સપાટીપરથી મ-
 નોવિકારની ઠેસ વાગતાં પહેલે પગથીએથી લથડી પડી અને હું જોડું
 છું કે તાહારી સરખો મને બચાવી લેનાર શુદ્ધ બુદ્ધિનો મદદગાર
 નહીં મળ્યો હોત તો હું છેક કીચડવાળી નીચ ભૂમામાં જઈને ખ-
 રડાઈ પડત. માટે અહો, ભરયુવાન અને ભાગ્યશાળી પુરુષરત્ન !! જો
 કે તું હજી લગ્ન રહિત છે તોપણ કામદેવને પણ જીતે છે તે ધન્ય છે !
 હે વહાલા, જગતની વાટપર મને મદદ કરવાને હુમ્મશાં તૈયાર તો
 રહેશે ની ?

કા૦ પ્રેમના પવિત્ર સ્થાન તરફ પ્રયાણ કરવાને હું નિરંતર
 તૈયારજ છું. સુશિલ બાલીકા, તાહારા અંતઃકરણપર માહારા ઉપદેશની
 છાપ પડેલી જોઈ હું અતિશય આલ્હાદ પામું છું. અહો સન્નારી !!
 આર્યભૂમી ઉપર પ્રગટ થયેલી ખરેખરી આર્યા, હું તાહારો અંતઃકરણ
 પૂર્વક ધણો ધણો ઉપકાર માનું છું; કારણ કે ત્હેં માહારા યોગ્ય વ-
 ચનોની ખરેખરી કિમત માન્ય રાખી, મને જે ભય પેદા થતો હતો
 તેનાથી મુક્ત કર્યો છે. અહો, ઉત્તમ બનિતા ! જગતમાં વસનારી

ખીજી અસંખ્ય બાળાઓ, તાહારી માફક બાળલગ્નના ભોગે કરીને મહા મહા કષ્ટ પામે છે તેવી જે કોઇ દુર્ભાગી અબળાઓ તાહારો સોખતમાં આવે તેમને પણ સદાચારની સપાટીપર રસ્તો બતલાવવાને ઉત્સાહી રહેજે. ઓ ભલી આર્ય, તાહારા ખાતર માહારા પ્રાણનો પણ ધાત કરવાનો વખત આવે કે માહારા ધન માલ લુંટાઇ જાય, અથવા ઇજ્જત આપર કે સંપાદન કરેલી કીર્તી સમગ્ર ધુળમાં મળી જાય તોપણ તાહારા દુઃખમાંથી તને દુર કરવાને હું બનતોયત્ન કરાશજ.

ચં૦ પ્રિય કાન્તીચંદ્ર ! શું હું તમને પ્રિય કહી શકું નહિ ? માતા પિતાને પ્રિય કહું છું. સઘળા સ્નેહી વર્ગને પ્રિય કહું છું; ઇશ્વરને પ્રિય કહું છું તો હે ચંદ્ર તમને પ્રિય કહી તમારું રટણ કરું તેમાં શો દોષ !

કા૦ ઉત્કૃષ્ટ બાળા, માહારા મિત્રને આવનાં વાર લાગી અને અહીંયાં લાંબો વખત થયાં બેસી રહ્યો. માટે જવાને હવે મને આજ્ઞા આપ ?

ચં૦ “ જાઓ ” એ તો મારે મુખે નીકળનાર નથીજ. તમારા મિત્રનાં પગલાં હવે સંભળાય છે; માટે બેસો. તમારા વિના ઘરમાં કામ કરવાનું હવે ગમશે ? અરેરે, કાન્તીચંદ્ર જાણ, તમે ન હોત તો મારી શી અવસ્થા થાત ! શું તમારા વિના મને આવાં સુખોધ વચનો ખીજી કોઇ આપી શકત ! પશુવૃત્તિમાંજ રમનાર કોઇ ખીજો દુષ્ટ માણસ આ ઘરમાં દાખલ થયો હોત તો મારી સ્થિતિ કેવી થાત ?

કા૦ પ્રિય આર્ય વનિતા, જ્યાં ઇશ્વરજ સહાયભૂત, છે ત્યાં ગમે તેવા તરકડા દુષ્ટ માણસનું શું સાર્થક થઇ શકે ! તાહારા જેવી ઉત્કૃષ્ટ અબળાઓને શું તે નરક કુંડમાં પડ્યા દેત ? કાંઇ નહિ.

એ તો જેને માથે ધશ તેનું કોણ કાપે શીશ ?

ધન્ય પ્રભુ, તમારી જીદિને, તમારા હેતને ! ચંદ્રીકા કાંઈ કહેવા જતી હતી એવામાં ધડબડ ધડબડ કોઈ પુરૂષ નીસરણીએ ચડ્યો.

શું તે રતિપ્રસાદ શીવાય અન્ય પુરૂષ હતો ? વાંચનાર, ન બારતો કે તે અન્ય પુરૂષ હતો, તે તો ચંદ્રિકાનો પરમપ્રિય પ્રાણનાથજી હતો. તેણે બધો બનાવ છાના માના જોયો હતો. કાન્તીચંદ્રને જોઈ કાંઈ ન જાણતો હોય તેમ તે બોલ્યો “ પ્રિય, કાન્તીચંદ્ર, તું ક્યારનો અહીંયાં મારી વાટ જોતો બેઠો છું ? આજ તો જંગ વધારે વાર થઈ કારણ કે વૈદ પાસે દવા લેવા ગયો હતો ”

કાન્તીચંદ્ર-પ્રસાદબાઈ શાની દવા ?

રતિપ્રસાદ-માહારા પરમ પ્રિય, માહારા દિત્તલિલાપિ મિત્ર, વૈદ મણીશંકરની અમૃતકનિગ્રહ ગોળીઓ લેવા ગયો હતો. કારણ કે પેલા પ્રેમરાયના કોઈ સગાની પણ માગ જેવી રિથિતિ હતી તે હાલ તે દવાથી સુધરી ગઈ છે; તેથી તે ગોળીઓની વપરાશ કરવાની મારી પણ ઇચ્છા છે. એમ કહી કાન્તીચંદ્રના હાથમાં ગોળીઓથી ભરેલી ડબ્બી મુકી.

ડબ્બી જોઈ, વિનોદ પામતાં પામતાં કાન્તીએ કહ્યું “ પ્રસાદ મને પણ તે વાતની ખબર પડી છે અને તેથી આ ગોળીઓ ખાઈ જીઓ અને ઇશ્વરપ્રસાદે તમને સારું જ થશે. ”

રજા લઈ, કાન્તીચંદ્ર ઘર તરફના પથે પડ્યો.

રતિપ્રસાદ પોતાની ઓરડીમાં જઈ અને કંઈક વિતર્ક કરવા લાગ્યો. શું, પ્રિય કાન્તી, તાહારા જેવો વિશુદ્ધ પુરૂષ દુનિયામાં કોઈ હશે ખરો ? અરેરે, પ્રિયા, તને પણ ધન્ય છે કે કાન્તીના મધુર વાક્યો

તહેં વિણી લીધાં ! કામદગ્ધ માનુનિ, શું કરું ! મને સારું થશે એ-
ટલે તને સુખ મળશેજ.

આ પ્રમાણે તું હમેશાં વિશુદ્ધને જીતજે. આમ બોલે છે તેવા-
માં તે ઓરડીની અંદર, સુકોમળ યુવાન અબળા બાળકી ચંદ્રિકા,
વિજળીની માફક તે ઓરડીને ચમકાવતી અંદર આવી અને પોતાના
પિયાર મમ થએલા પ્રિયને આલીંગન દઇ, પોતાના બે હસ્તકમળને
બેડી ઉભી રહી.

“ કહો પ્રિય, શી આજ્ઞા છે ” એવું તે દ્રઢ મનવાળી અને કા-
મને જીતનારી અબળા બાળકી બોલી ઉઠી.

રતિપ્રસાદ-પ્રિયા, હમેશાં વિશુદ્ધિમય રહેવું તેજ સ્ત્રીઓનો
ધર્મ છે. બીજું શું કહું ! તેઓને તો વિશુદ્ધિનેજ તેઓની ખરી
બહેન સમજવી.

ચંદ્રિકા-(આશ્ચર્ય પામતી)-પ્રિય, શું બોલો છો ? આપણા
અનુભવમાં એમજ આવ્યું કે હું—

રતિપ્રસાદ-અરે પ્રિયા, એમ ક્યાં કહું છું ? આજે તહેં કાન્તી-
ચંદ્રના બોલે બોલ વિણી લીધા છે તેને માટે હું તને ધણોજ આહું
છું. શું હું તને એમ કહું છું કે તું વિશુદ્ધિ રહિત છે ? ના, ના,
તારી વિશુદ્ધિ તે તારીજ રહેવાની !

ચંદ્રિકા-પ્રિય, ત્યારે, શું તમે બધું સાંભળતા હતા ?

આ વખતે તે દુઃખી તથા સુખી બની.

વાર્તા વિનોદમાં રાધવાનો વખત થવા આવ્યો તેથી ચંદ્રિકા
તે ઓરડી છોડી રસોડા તરફ ગઇ.

સાંજરે પાંચના સુમારે રતિપ્રસાદે પોતાની સ્ત્રી પાસે વૈતાલિકની*

યાચના કરી. બાળુ કરી તે મિત્રમંડળમાં ગયો.

કાંતીચંદ્ર. તેને માટે વાંટજ જોતો બેઠો હતો અને સઘળા મિત્ર એકઠા થયા એટલે ભાષણો શરૂ થવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ચંદ્રિકા અને દૂર્મતિ. દૂર્મતિની દુષ્ટ શુદ્ધ અને દુષ્ટ પ્રેમરાયનું ચંદ્રિકાને લઇને નાસી જવું.

ચંદ્રિકા રાતનો અગ્નીઆર વાગ્યા સુધીનો નહિ જતો વખત દૂર્મતિ નામની પોતાની પડોસણ પાસે વાતોનાં ગપ્પાં મારવામાં ગાળતી હતી. દૂર્મતિનો વર બીયારો ભોજો અને સાદો હતો. તેના ભોજનપણે દૂર્મતિને ખરાબ થવાની ચાવી આપી. તેનો વર દીવસે નોકરી કરવા જતો હતો ત્યારે તેમના ઘરવાળાં કાંઈ બીજાજ રસ્તે જતાં હતાં. પ્રેમરાય નામના એક વાણીયાને ત્યાં વાતો કરવા જતાં હતાં. પ્રેમરાય એક તવંગર વણીક પુત્ર હતો. તે ખરાબ સોજતને લીધે ઘણો બગડી ગયો હતો. પડોશમાં આવેલા અન્યાયપુર ગામના કીશોર નામના પ્રધાનપુત્ર દુર્ગંધરાયની અને દુર્ગંધરાયના ચોકીદાર બીમા ભૈયાની તેને મૈત્રી હતી. પ્રેમરાયને અને દુર્ગંધરાયને હમેશાં જાની ટપાત્ર તો ચાલતીજ હતી. પ્રધાનપુત્ર હોવા છતાં પણ દુર્ગંધરાયને ઘણી વખત મામાની હવેલી જોવી પડતી.

પ્રેમરાય દર અઠવાડીએ મિત્રને મળવા જતો હતો. અને જ્યારે આ ત્રણ મિત્રો એકઠા થતા ત્યારે તો કાંઈ બાકીજ મુકતા નહિ. નિર્દોષ પરિત્ર બાળકીઓનું શિયળ પણ ભંગ કરવાને યત્ન કરતા; અને ચોરી સુધાં પણ કરવામાં ખામી રાખતા નહિ.

દુર્ગંધરાયને ઘણી ઘણી વખત એમ થતું કે બહુ મહારે હવે

આવાં પાપ કર્મ શા સાર કરવાં જોઈએ ? પણ કરે શું ! તે તો સાપરૂપી પ્રેમરાયથી વીંટળાએતો હતો. ઘણી ઘણીવાર તે કંટાળતો પણ પ્રેમરાયનો જરા પણ તિરસ્કાર તે કરી શકતો નહિ. ઘણીવાર તે વિચાર કરતો કે આજથી પરસ્ત્રી મા બહેન સમાન સમજાસ પણ કરવું તો કંઈ હવું ને કહેવું તો સહેલું હવું. કહેવત છે કે—
 “Easier said than done” હાડકાં ભાગી જવા છતાં પણ કેરીનો સ્વાદ છાડાતો નહતો. પોતાની સ્ત્રી હોવા છતાં પણ પરસ્ત્રી ઉપર નજર નાંખવી તે તો ખોટું એવું તે ઉચ્ચ કુટુંબનો પણ દુષ્ટ, લંપટ, ધત્તનો લોભી, અને કાનનો કાચો દુર્ગંધરાય સમજતો હતો. અરેરે, પિતાની પ્રધાન પદવીથી પણ તે સંતુષ્ટ થતો નહિ ! શું તેની પાસે પૈસાનો થોડો સંચય હતો ? પણ હે લોભ, એ બધાં તારાંજ બાનાં છે. તહેજ આવા પ્રધાન પુત્રને તાહારા ખાશમાં નાંખેલો છે.

કહું છે કે:—

**લુબ્ધઃસ્વૈ:કામુકઃ સ્ત્રીન્નિઃ પૃથવ્યા પાર્થિવો પિચ;
 વિદ્વાન સુભાષિતૈઃ કોપિ તૃત્વિં પ્રાપ્ત્યો જગત્યપિ.**

(જગતમાં કોઈ લોભી પુરૂષ દ્રવ્યથી, કામી પુરૂષ સ્ત્રીથી, રાગન મૃદ્ધીથી, અને વિદ્વાન સુભાષિતથી સંતોષ પામ્યો છે ? અર્થાત્ તે તે પુરૂષો તે તે વસ્તુથી સંતોષ પામતા નથી.)

પ્રેમરાય તથા ભીમા ભૈયા જેવાની ખોટી સોબતથી નીચ બુદ્ધિનો દુર્ગંધરાય ફસાયો અને પિતાના ભરેલા ખજાનાને ખાલી કરવામાં જરા પણ સંકોચાયો નહિ. પિતા કેવી મહેનતે કમાયછે તેવું તેને જરા પણ ભાન રહ્યું નહિ. આટલો બધો પૈસો છે તેમાંથી મરજી મુજબ

હડાવીશ તે કાણ પુછે તેમ છે ? કારણ કે કાનકજીરાના પગમાંથી એક પગ તુટે તોયે શું ને ન તુટે તોયે શું ?

પિતા પાસે આટલો બધો પૈસો છે એમ જાણી ચોરી કરવાના વિચારને તે ધડીમાં ત્યાગ કરતો હતો અને ધડીમાં તે નિય જીલ્લો ફૂળનો અંગારો તેને સ્વીકારતો પણ હતો.

અરેરે, ઓ મૂર્ખ ! પ્રધાનપુત્ર દુર્ગંધ, તું શું તારા પિતાના નામને બોળશે ? અહો, દિશેશ પ્રધાન આટલો બધો સત્તા છતાં અને રાજ્ય પણ તાહારા આગળ માત્ર એક પૂતળા જેવો હોવા છતાં પણ તું કિંચિત માત્ર અભિમાન કરતો નથી તે શું ? તાહારો પુત્ર તો તાહારું નામ બોળવાનેજ બેઠો છે. હું અભિમાન કરું છું તે વિચાર દુર્ગંધરાયના મનમાં હીંચકાની માફક હીંડોળા ખાવા લાગ્યો કારણ કે તે સારી પેઠે જાણતો હતો કે નારાયણ અભિમાની પુરૂષનો ત્યાગ કરે છે; પણ પાછો તેને વિચાર થતો કે કાણ ક્ષુદ્ર પ્રાણિને મન કલ્પિત ગર્વ ન થાય ? ટીટોડી પણ આકાસ પડવાના ભયથી તેને સ્થિર રાખના ઊંચા પગ રાખીને સુવે છે. આમ તેનું ધનચક્ર ફર્યા કરતું.

તે કહેતો કે, અરે, પ્રિય મિત્ર પ્રેમરાય, શું તાહારો પ્રેમ જીલ્લો એમ છે ! તાહારી ને માહારી મૈત્રી વજ્રલેપ છે તે શું હું સમજતો નથી ? પિતાજીને કહી તને નક્કી હવે તો સારા પગારની નોકરી અપાવીશજ. પણ જો પિતાજી ના પાડશે તો ? કાંઈ નહિ, એ તો એક દિવસ નહીં ખાઇએ અને રીસાઇશું એટલેજ બસ છે. વળી તે કાંઈ ચોપડીમાંથી વાંચેલી નીચેની લીટીઓ બોલવા લાગ્યો:—

“ What is friendship, but a name,

A charm that lulls to sleep,

A shade that follows, wealth, or fame,
But leaves the wretch to weep. ”

શું મૈત્રી આવીજ છે ? શું પ્રેમરાય તાહારામાં પણ આવાજ
ગુણ હશે ? ના, માહારામાં હોય તોજ તાહારામાં હોય કની ?

વળા તે, તે લીટીઓને ફરીને બોલવા લાગ્યો એવામાં રાજપુત્રી
તેની નજરે પડી અને તેનું મન ચકડોળે ચલ્યું. અરે, પ્રિયા, તું
મારી સાથે બોલતી તો જ એવું તે વારંવાર બોલવા બકવા લાગ્યો.

અરે, ઓ નિચ દુર્ગંધ, તાહારા પોતાના નગના રાગની પુત્રીને
પણ તું કહે તેમ બોલે છે તે શું ? રાજપુત્રીનું શિયળ ખડિન
કરવાને તું ધારે છે ? ધશ્વર તારું સાડું નહિજ કરે.

રાજપુત્રી સુવર્ણરેખા નજર આગળથી દૂર થતાં તે ગાંડા મા-
ણસની માફક ચારે દીશાએ જોવા લાગ્યો; પણ નિષ્ફળ ! એવામાં
નીચેથી ભીમો ભૈયો મેડી ઉપર આવ્યો અને દુર્ગંધરાયની સ્થિતિ
જોઈ તે બોલ્યો “ ભાઈ તમારી આવી સ્થિતિ ક્યાંથી ? ”

દુર્ગંધરાય—ભૈયાજી, ઓ ગોરી ગોરી તો ગઈ. હવે કરવું કેમ ?

ભૈયો—ભાઈ, શીકર નહિ. કાલ સવારમાં તેને તમારી
પાસે લાવું; પછી કાંઈ ?

દુર્ગંધરાય—શાઆસ ! શાઆસ રે મારા, ભીમ જોવા ભૈયા !
તાહારામાં ને ભીમમાં પછી ફેર શો ત્યારે ? એ તે કાંઈ પ્રેમરાયથી
આવું કામ અને ? એ તો દાળ ભાત ને શાક ખાઈ જાણે ?

ભૈયો વચન આપી નીચે ગયો અને પ્રધાનપુત્ર તરંગ સમુદ્રમાં
તણાવા લાગ્યો.

ભૈયાની ગોઠવણથી ખીજે દીવસે રાત્રે રાજકુમારીને ભરહંધમાં

ભાથંકર અરણ્યમાં ઉપાડી ગયા.

આવા દુષ્ટોની પ્રેમરાયને મૈત્રિ હતી. દૂર્મતિ આવા નિય વર્ણક પુત્ર પ્રેમરાય સાથે દિવસે મોજ મગ્ગહ માણતી અને રાત્રે ચતુર ચંદ્રિકા સાથે બેસતી અને વાતોનાં ગપ્પાં મારતી.

રતિપ્રસાદ મિત્રમંડળમાં ગએલો હોવાથી ભોળી ચંદ્રિકા દૂર્મતિ સાથે વાતો કરવા બેઠી.

ચંદ્રિકા—બહેન, તમે બપોરે જણાતાં કેમ નથી ?

દૂર્મતિ—શું કહું બહેન ! બપોર થાયછે ને મારું લોકી વધેછે.

ચં૦ કેમ ?

દૂ૦ બહેન, પેલા પ્રેમરાય પાસે જરકર્મ કરવા હમેશાં જાઉં છું ધરના ગામડીઆ કુચા જેવા માણસ, કાંઈ મોજમગ્ગહ પુરેપૂરી મણાવે ? એ તો લાલ લોકજ એવું સમજે. આપણેએ લાલ, પ્રેમરાય પણ લાલ અને તેમના મિત્રો પણ લાલ ! તમારે જો આવવું હોય તો વળી કાલનો દીવસ તમારે મોજમગ્ગહ માણવાની ! બહેન-પણી એટલે કાંઈ મારાથી ના પડાય ખરી કે ?

ચંદ્રિકા રાત્રી પીળી થઈ ગઈ; તેના ઓઠ ફડફડવા લાગ્યા અને કપાળે કરચોલીઓ પડી.

ગુસ્સાના આવેશમાં તે બોલી “ધિકાર હો તાહારા જેવી નફ્ટ કુલટાઓને ? મારા શરિરના કકડા થઈ જાય પણ આવું દુષ્ટ કર્મ હું કદી પણ કરું નહિજ. જા, જા, નફ્ટ, આજથી હું તારી સાથે બેસીશ પણ નહિ.”

આટલું કહી ચંદ્રિકા ઉઠી પણ દૂર્મતિ વંચત વીચારી ગઈ અને તેનો હાથ પકડી કહેવા લાગી.

“ બહેન, આમ શું કરો છો ? તમે જાણતાં નથી કે હું વિ-
શુદ્ધ છું ? એ તો મહેં તમારી કસોટી કરી જોમ. હવે મને ખરી
ખાતરી થઇ કે તમે પણ મારા જેવાં વિશુદ્ધજ છો. તમારું પાણી
મહેં જોઇ લીધું અને તે પાણીમાં તાકાતછે એમ મને માલુમ પડી.”
આમ વ્રહ્મી નિચ જુદ્ધિની દૂર્મતિએ, સુકોમળ, બોળી, અબળા બાળ-
કાને સમજાવી અને પાછી પોતાની પાસે બેસાડી “નફ્ટ” એ શબ્દ
દૂર્મતિના હૃદયમાંથી દૂર ગયો નહિ. તેનું મન વેર લેવાને તલપાપડ
થઇ રહ્યું; અને વેર લેવાન ચંદ્રિકા પાછળ ખતરવટ થઇને લાગી.*

એવામાં રતિપ્રસાદ ઘેર આવ્યો તેથી ચંદ્રિકા પોતાના પ્રિય
સાથે ધરમાં ગઇ.

નિચ દૂર્મતિ ઓટલા ઉપર બેસી વીચારમાળા જપવા માંડી.
વિચારમાં તે વિચારમાં તે ઓટલાને પણ લાતો મારવા લાગી. અરે,
રાંડ ચંદ્રિકા તું મને નફ્ટ કહેનારી ! હું તારું વૈર લઇશજ. આવ
વૈર માહારામાં પ્રવેશ કર ! કાલેજ હું પ્રેમરાયને કહીશ અને હે રાંડ,
તને હેરાન કરાવીશ.

આમ બોલતી બોલતી શયનગૃહમાં ગઇ અને પતિને ધમકા-
વવા લાગી.

બીજે દીવસે પતિ નોકરીએ ગયો અને આ બાઇ પ્રેમરાય
પાસે ગયાં.

દૂર્મતિ—પ્રિય, આજ મારે તમને કાંઇ કહેવાનું છે.

પ્રેમરાય—અરે વ્હાણી, શું કહેવાનું છે ?

હૂં અરે શું કહું ! પેલી રતિપ્રસાદની રાંડ ચંદ્રિકા ગઇ કાલે
મને કહે તેમ બોલી ગઇ.

તમારા છતાંએ આમ થાય તો પછી તમે પ્રધાનપુત્ર મિત્ર શા કામના ? બીમા બૈયા જેવા તો તમારે મિત્રો છે તો એ રાંડમાં શા ભાર કે એક ઢુંકારો પણ કરી શકે ?

પ્રેમરાય—પ્રિયા, ડરેછે કેમ ? તારું કામ પાર પાડું અને એ રાંડને વનમાં લઇ જઇ હેરાન કરું, પછી કાંઈ ?

હૂં પ્રિય, કેવી રીતે પાર પાડશો ?

પ્રેમરાય—પ્રિયા. કાલે સીપાઇનો ડ્રેસ પહેરીને તમે બંને જણાં વાતો કરવા બેઠાં હશે ત્યાં આવીશ, અને પછી જેજે શું થાય છે તે !

હૂં બહાણા, કાંઈ તમારામાં ખામી હોય ખરી કે ? વારું, અલ્હારે તો જાઉં છું !

આમ કહી દૂર્મતિ ઘેર ગઈ. રાત પડી એટલે રતિપ્રસાદ હમેશના વખત કરતાં વહેલો મિત્રમંડળમાં ગયો કારણ કે તે દીવસે તેને પોતાનેજ આજ્ઞા સંબંધી ભાષણ આપવાનું હતું.

રાત અંધારી તથા બિહામણી હતી. વાયુના ચંડ અપાટથી ફાગસના દીવા હોલાઇ ગયા હતા.

પોતપોતાના શયનગ્રહમાં સ્ત્રી પુરૂષો સુતાં હતાં. પણ ચંદ્રિકા અને દૂર્મતિ એટલા ઉપર બેસી વાતોમાં તસ્લીન થયાં હતાં ગઇ કાલની વાત બોલી ચંદ્રિકા ભુલી ગઇ હતી. “હજી કેમ ન આવ્યા” એમ ચંદ્રિકા વારંવાર દૂર્મતિને પુછતી હતી અને તેના જવાબમાં દૂર્મતિ તેને કહેતી કે “હમણાં આવશે.”

આ સમયે સિપાઇને પહેરવાનો ડ્રેસ પહેરી નિય બુદ્ધિનો પ્રેમરાય “રતિપ્રસાદનું ઘર આ કે” એમ પુછતો પુછતો એટલા

આગળ રોફળંધ આવ્યો. સિપાઇને આવેલો જોઇ ચંદ્રિકા ચમકી અને ધૈર્ય ધરી બોલી “ હા, આજ ધર તેમનું છે. ”

સિપાઇ—રતિપ્રસાદ ઉપર ચોરીનો માલ સંધરવાનું તહોમત આવ્યું છે અને તેનો મુદ્દો પણ પકડાયો છે તેથી તેને હાલ જેલમાં પુરવામાં આવ્યો છે અને તે ચોરીનો માલ તેણે તેની વહુને આપ્યો છે એવું કહે છે માટે તેની વહુ ક્યાં છે તે કહો ? દરબારમાં તેને બોલાવે છે.

નાનુક બાળા આ સાંભળી ધરણી માતાના ચરણે પડી અને ચોધારાં આંસુ સારવા લાગી. નીચ દુર્મતિ તેને આશ્વાસન આપવા લાગી. થોડીવાર પછી તે ઉઠી અને બોલવા લાગી “ પ્રિય, આ શું ! તમારે જેલ !! તમારે !! અરેરે, મારું અંતઃકરણ ચીરાઈ બન્યું છે ! તમે ક્યાં હશો !

[સિપાઈ—આમ રોવાથી શું વળનાર છે ? દરબારમાં આવી તમારે ચોરીનો માલ પાછો આપી દેવો; અને ગુન્હો ક્ષુલ્લ કરવો એટલે થયું.

આ સાંભળી ચંદ્રિકા વધારે દુઃખી બની અને દરબારમાં ન જવાનો નિશ્ચય કર્યો પણ પ્રિયની દુઃખી સ્થિતિ સાંભળી તેથી ત્યાં જઈ તેમને ઘોડાચવાને ઉત્કંઠીત બની.

રાતની વખતે એકલી પરપુરુષ સાથે જવું તે બોટું એવું તે સમજતી હોવાથી તેનું મન પાછું વિચારમાળામાં ગુંથાઈ ગયું. તેની વિચારશક્તિ બહાર મારી ગઈ. તે જવાને તૈયાર થઈ પણ વિચાર થયો અને ખચકી. •

દુર્મતિ—જહેન, ચાલો હું તમારી સાથેજ આવું છું અને

તેનાં તમારે કરી પચુ ફીકર ચિંતા કરવી નહિ. કાંઈ ગયા વીના
ચાલે! એ તો સરકારનું તેડું કે જમનું તેડું ! મારે ચાલો સત્વર
થાઓ, અને પ્રસાદભાષને છોડાવો.

નિચ દૂર્મતિનું આવું બોલવું સાંભળી બોળી ચંદ્રિકા ધૂષ્ટ બની અને
ઑટલા ઉપરથી નીચે ઉતરી. થોડે દુર ગઇ ઑટલે તેનો પગ ભારે
થવા લાગ્યો. રાત અંધારી હોવાથી તેને કાંઈ સુબ્યું નહિ. માત્ર દુષ્ટ
પ્રેમરાયના પગલે પગલે તે ગઇ અને એક બયાનક વનમાં દાખલ થઇ.

નિચ દૂર્મતિ તો આનંદમય બની ક્યારનીએ ઘેર સટકી ગઇ હતી.

બાપણ પુરું થયા પછી રતિપ્રસાદ ઘેર આવ્યો અને પોતાની
વહાલી પ્રિયાને ન જોનાં ચોક્યો!! પડોશમાં ખબર કઢાવી પણ મળે
ક્યાંથી? કાન્તીચંદ્રને ખબર પડતાં તે પણ ધણો દીવગીર થયો.
વાયે વાત ઉડી અને ચંદ્રિકા જતી રહી એમ થઇ ગયું. કેટલાક
અધર્મી પુરોષો કહેતા કે નીકળી જવું હોય તે કાંઈને કહેવા રહે!
પ્રસાદભાષ તો બહાર છટાદાર બાપણો કરે છે ને ઘરમાં તો મોટા
બાપણો ચાલે છે! કેટલાક ચંદ્રિકાની વર્તણૂક જાણતા હતા તેઓને
હ્યા આવી અને તેની સ્થિતિ કેવી હશે એમ વિચારવા લાગ્યા.

કાન્તીચંદ્રથી રહેવાયું નહિ અને એધારા આંસુ સારતો સારતો
મિત્ર પાસે ઉંઘું માથું નાંખી રોઇ પડ્યો.

અરે પ્રિય અબળા બાળકી!! તું ક્યાં હઇશ ?

રતિપ્રસાદ દીવગીરીથી કહેવા લાગ્યો “ મિત્ર, એ પ્રિયા વીના
હું જીવવાનો નથી. બસ મારી જીભ કરડીને મરીશ. ”

કાન્તીચંદ્ર તેને આશ્વસન આપવા લાગ્યો. અને કહેવા લાગ્યો
“ અરે મિત્ર, વિચાર કર જરા; તું જીવતો હોઇશ તો તેજ તારી

પ્રિયા તને પાછી મળશે. હવે રોવું તે તો નિરર્થક. સામગ્રીભરેજ
કહું છે કે:—

“ જીવે જો નિરધન, કોઈ દિન ધનને પામે;

જો જીવે દુઃખી દેહ, વેદના કોઈ દિન વામે,

જીવે જો વાંઝીઓ, કોઈ દિન પ્રગટે પૂતર;

જીવે જો કોઈ રાંક, સાર પામે ધર સૂતર.

જીવતો નર ભદ્રા પામશે, મુઆ પછી કો નહિ મળે,

આ તકમાં તો ટાળો કરો, કોઈ દિવસ ઇશ્વર ફળે. ”

માટે તું જરા પણ રોતો ના અને આંસુના પ્રવાહ અટકાવ.

રતિપ્રસાદે મિત્ર તરફ ટગર ટગર જોવા કર્યું. મિત્ર થું કહે
જો ! અરેરે, એ અબજાને જરા પણ સુખ પડ્યું નહિ !! મારી
સ્થિતિ સુધરવાનો વખત થયો એટલે આમ થયું ! અરેરે, હું કાગડો
હોઈયેરં લઈ ગયો, પણ મારી પાસે તે ટકે ક્યાં સુધી ? મારવાડની
ભૂમીમાં મોરને આવવાનો સંભવ છે ? અને કદાપિ આવે તો તે ટકે
પણ ક્યાં સુધી ?

કાન્તીચંદ્ર-પ્રિય મિત્ર, જા હું મારી લાભીને મેળવી આપીશ.

આટલું કહી કાન્તીચંદ્ર ઘેર ગયો. થોડા મહિના પછી કાન્તી-
ચંદ્રનાં લગ્ન થયાં અને તેથી રતિપ્રસાદ તેના લગ્નમાં વિશ્વાસપુર
આવ્યો હતો. મિત્રની આવી સ્થિતિથીજ કાન્તીચંદ્રના ચક્ષુક્રમણમાંથી
આંસુની ધારા ટપકવા લાગી હતી.

પોતે આપેલું વચન તે ભૂલી ગયો નહતો.

રતિપ્રસાદની સ્ત્રી સોંધી કાઢવાનું વચન આપ્યું હતું તે સાં-
ભારી આવ્યું; અને મિત્ર ઉંઘતો હતો તેની પાસે બેસી કાન્તી થો-

હીવર સુધી રાયો.

પ્રિય વાંચકવૃન્દ, તારી રમરણુ શક્તિની કમાન જરી વિલાસ પુર તરફ ફેરવ અને ચાલતી વાર્તામાં પ્રવેશ કર. કાન્તીચંદ્ર પરણીને જાનીવાસે આવ્યો. તારે તેના મિત્રને જોઈ તેની આંખોમાંથી આંસુની સેરો છુટવા લાગી તેનું કારણ મેં તને વિદિત કર્યું.

રતિપ્રસાદ આનંદી નિદ્રા ભોગવી આંખો ચોળતો ચોળતો ઉઠ્યો અને મિત્રને પથારીમાં જાગૃત અવસ્થામાં સુતો જોયો. મ્હોં ઘોઘ તે કાન્તી પાસે ગયો અને જાનને મિત્રો વર્તવિનોદમાં ઉતરી પડ્યા.

રતિપ્રસાદ-પ્રિય કાન્તી, પહેલાં કરતાં હવે મારી સ્થિતિ સુધરેલી મને લાગે છે.

કાન્તીચંદ્ર-પ્રિય મિત્ર પ્રસાદ, મ્હોં તારો ગુન્હો કયો છે. મ્હોં વચન આપ્યું છે કે મારી ચંદ્રિકા લાભીને હું જોળી કાઢીશ પણ તને સારું થયું તોપણ હજી તેમાં ફતેહ પામ્યો નથી નેને માટે ક્ષમા ચાચું છું.

રતિપ્રસાદને પાછી પોતાની પ્રિયા સાંભરી આવી અને પોતાની આંખ આગળ તેને ઉભેલી તેણે ન્યાળા. તે જોત્યો “હે પ્રિયા, મારી સુધરેલી અવસ્થા સાંભળી તું કેવી સુખી થાત ? તું ક્યાં હોમ્મશ ? હું અહીંઆં મોજમજાહ માંણ્ય છું પણ તારી સ્થિતિ કેવી હશે તેનો તો એક તર્ક સરખો પણ મારા આ દુષ્ટ મનમાં જન્મ થવા પામ્યો નથી ! પ્રિયા, પ્રિયા પાછળ શું તેનો પ્રિય દુઃખી નહિ ? ખરે, દુઃખી તે ખરોજ પણ આ દુષ્ટ હૃદય, તાહારા જેવી કામળ અમળાઓ ક્યાં ક્યાં આથડે છે તે જોવાને અને તાહારા જેવીનાં દુઃખ ભરેલાં વાદળો દુર કરવાને લક્ષ્યાતું નથી ! !

દુઃખમાં ને દુઃખમાં તે મિત્રના ખોળામાં પોતાનું માથું નાંખી
હિંચી ગયો; પણ જન્મવાના વખતે કાન્તીએ તેને ઉડાડ્યો અને થોડી
વાર સુધી તેણે તેને ખીજી વાતોમાં પ્રવેશ કરાવી બહાર ફરવા
બધ ગયો.

રીવાજ પ્રમાણે મધુરચંદ્રે સાત ટંક જન રાખી અને આઠમે
ટંક તેને વિદાયગીરી દીધી.

કાન્તાસુંદરી અને કાન્તીચંદ્ર વહેત્રમાં બેઠા અને જનડીઓ
ગાતાં ગાતાં નગર બહાર નીકળી. થોડે સુધી જનને વળાતી સૌ પા-
છાં વળ્યાં. કાન્તાએ પોતાની પ્રિય સખી તારાને ખોલાવી પણ નહિ
અને સાસરીઆંની સાથે સાસરે ગમ.

તારાને આથી ઘણું ખોટું લાગ્યું અને કાન્તા અવે એટલે તેની સાથે
ન ખોલવાનો નિશ્ચય કર્યો. વળી તે બોલી કે, અરે, દુનિયામાં શું છે ?
જ્યાં સુધી કાન્તા કુંવારી હતી ત્યાં સુધી, બહેન તારા, તારા બહેન
કહી તેના સુકોમળ ઝીણા કાચને જેવા અચાજને ખડો કરી નાંખતી
અને પરણ્યા પછી, તારા જાણે રહેજે એટલું પણ કહી ન ગમ ! હોય
એ તો મતલબ એ દુનિયામાં એક મોટો દુર્ગુણ છે. કહ્યું છે કે—

“ મતલબ જાતની રીત છે, મતલબ ત્યાં લગી પ્રીત;

“ અરથ સર્વો કે વેઢો વેરી, ” એ છે રીત. ”

આટલું બોલી તારાએ પોતાના મનને શાંત કર્યું.

મોસાળમાં બહુવાતું કાન્તીએ છોડી દીધું અને અમદાવાદમાં
જઈ તેણે કૌતેબજા જોષન કરી.

થોડા માસ સુધી કાન્તીપુરમાં રહીને કાન્તા પાછી માતૃગૃહે ગમ.

પોતાની વહાણી સખી તારા તેને સાંભરી આવી અને પોતાની
મોડી ભુતથી તે ઘણી આકુળગ્યાકુળ થઈ.

તારા હવે પોતાની સાથે બોલશે નહીં એવા વિચારથી તે બ્હીની પણ તારાના સદ્ગુણ સાંભરી આવ્યા અને પોતાનો ગુન્હો માફ કરશે એમ લાગવાથી તે પોતાની આરામ રૂમમાં ગઇ.

મકરણ ૧૨ મું.

કાન્તીચંદ્ર અને કાન્તામુંદરી.

બીન્ટરવેકેશન પડવાથી કાન્તીચંદ્ર, કાન્તીપુર જવા નીકળ્યો પણ રસ્તામાં તેણે પોતાના સાસરે થઇ જવાનું ધાર્યું.

સાંજનો વખત હતો; મનુષ્યો પોતાની રોજ મેળવી ખીચડી ખરીદવા જતા હતા. રાત્રે નહીં ખાનારા શ્રીશી વાળુનો વખત થવા આવ્યો છે એમ ધારી ઉઠાવળે પગે ચાલતા હતા અને રસ્તે કોઇ ઓળખીતો મળે તેને છેટેથી સલામ ભરતા હતા. ઘેર બચડીઓ રાંધી રોકાં ઉંચાં સખી વરને આવવાની વાટ જોતી હતી. કેટલેક ઠેકાણે સંધડીઓ તૈયારજ કરેલી હતી કારણકે ટાંઢે રમખાણ મચાવી મુકયું હતું.

“આપા ક્યારે આવશે ? બા ?” એવું નાનાં બાળકો તેઓની માતાઓને લાડ સહિત પુછતાં હતાં. આવા સમયે આપણા કાન્તી હાથમાં ચોપડીઓની પોટકી ઝાલી સાસરાના ઘરમાં દાખલ થયો.

“આવો કાન્તીચંદ્ર આવો” એમ કહી મધુરચંદ્રે તેનો ઘટતો આદરસત્કાર કર્યો.

કાન્તીચંદ્ર જમીને પોતાને સુવા આપેલી ઓરડીમાં ગયો. કાન્તા પ્રિયને આવવાથી ઘણી ખુશી થઇ અને ખીજે દીવસે, કાન્તીને આપેલી પોતાની જોડેની ઓરડીમાં ગઇ.

“આવો વહાલી” એટલા શબ્દ કાન્તીના મુખમાંથી નીકળ્યાં

આપણી કાન્તા તેને આલીંગન દઇ થોડીવાર મૌન ઉભી રહી.

કાન્તા—પ્રિય, કાલના થાક્યા હશે માટે આપના ચરણકમળને તળાસવાને આજ્ઞા આપો.

કાન્તી—વહાલી, મને જરા પણ થાક લાગ્યો નથી પણ તું કાન્તીપુર ક્યારે આવીશ તે કહે?

કાન્તા—વહાલા, મારા પિતાજી મને આપણી સાથેજ મોકલવાના છે.

કાન્તી—પ્રિયા, એમ હોય તો તું કહે ત્યારે જઇએ.

કાન્તા—પ્રિય, હું તો કહું છું કે આ વૈકેશન અહીંયાંજ ગાળો, હ્યો ?

કાન્તી—અરે પ્રિયા, એમ તે હોય ? સાસરે ક્યાં સુધી પડી રહેવાય ! જે સાસરે પડી રહે છે તેના જેવો બીજો કોઇ ગરીબ છેજ નહિ.

હીંચકાપર બેસી આવી વાર્તાવિનોદમાં દીવસ કાઢે છે તેવામાં એક યોગીરાજ આટો માગવા આવ્યા.

“મિક્ષા દે મૈયા,” એવું તે યોગી બોલ્યા. પણ પ્રેમમાં લીન થએલા તેઓમાંથી એકે સાંભળ્યું નહિ. “મિક્ષા દે મૈયા” એવું તે યોગીએ બીજીવાર કહ્યું પણ કામનું શું ? પ્રેમમાં ગરક થએલા તે કોઇ દિન સાંભળે ખરા કે ? યોગીરાજ રાતા પીળા થઇ ગયા અને કો-ધાવેશમાં એવો શ્રમ દીધો કે જાઓ જેવા તમે એક બીજા પ્રેમમાં લીન થયા છો તેવાજ તમે વિયોગી થશો. પણ સાંભળે કાણ ? યોગી આટલું કહી ચાલતા થયા. “કાન્તા, કાન્તા” એમ શુભ પા-ડતી તારા એકદમ મેડી ઉપર ચડી પણ કાન્તીને જોઇને તે શરમીંદી પડી ગઇ અને નીચે ઉતરવા માંડી; પણ કાન્તાએ ઉડી તેના હસ્તને

સ્પર્શ કરી તેને નીચે જતાં અટકાવી.

આવ બહેન તારા, તું ક્યારે આવી એવું એવું તે પુછવા લાગી. બહેન, મારી ભુત્ર થઇ તેની માફી યાચું છું. મતલબ સાધી તારી સાથે બોલી નહિ તેની ક્ષમા બક્ષજો.

તારાને તેના પર હેતનો ઉમળકો આવ્યો અને તેને બાઝી પડી.

યોગારાજો દીધેલો શ્રાપ કાન્તી કે કાન્તાએ સાંભળ્યો નહતો, યોગીએ એક માયાવી ચોર બનાવ્યો અને રાત્રે મધુરચંદ્રના ધરમાં પ્રવેશ કરવાનું ધાર્યું. તારા કાન્તાના આગ્રહથી રાત્રે ત્યાંજ સુઇ રહી હતી.

બંને જણાં જાગતાં પડ્યાં છે, રાત્રીના અગીઆર વાગ્યા છે, એવામાં યોગી અને માયાવી ચોર ધરમાં દાખલ થયા.

યોગી—ભैया, આ ઓરડીમાં કેાણુ સુતું છે તે જુઓ. જો મરદ સુતો હોય તો આપણે આ ધરમાંથી બહાર નીકળી જઇએ.

વાંચકવૃંદ, આ બધું કાન્તા અને તેની સખી તારા સાંભળતાં હતાં તેમજ બેડેની પણ અન્નગ ઓરડીમાં કાન્તી પણ સાંભળતો હતો.

તારાએ એકદમ ઉડી પુરપનો પોષાક-ધારણુ કર્યો અને પાછી તે કાન્તાના બેગી સુઇ ગઇ.

એક નાની જાળીમાંથી ડોકીયું કરી ચોર યોગીને કહેવા લાગ્યો કે એક મરદ અને તેની સાથે તેની ઓરત સુતી છે.

યોગી—ભैया, ચાલો ત્યારે આપણે અહીંથી છ પાંચ ગણી જઇએ.

આ બધું કાન્તી સાંભળતો હતો. તેને ખીયારાને ખબર નહતી કે તારા તે દીવસે કાન્તા બેગી સુઇ ગઇ છે. ચોરના બોલવાથી તેને વહેમ પડ્યો તેથી એકદમ ડોકીયો અને જાળીએ ડોકીયું કરતાંની સાથે તે રાતો પીજા થઇ ગયો. અરે, આ શું ? ! આ સ્વપ્ન છે ? અરે દુષ્ટ

રંડા તને શું કરે ? ? જા આજથી તારું કાળું મોઢું નાહ જોડું ! હું
મારે કાલે મારા પિતા પાસે જઈશ! તું અડીજ રહેજે. ના, ના, પણ
તે તો જોડું; તને તાહારા ચારની સાથે મઝા માણવા દઉં તેમાં
મારીજ અપકીર્તિ. બશ, કાલે અહીંથી તને લઈ જઈ, રસ્તામાં
ભયંકર વન આવે છે તેમાં તને રખડતી મુકીશ !!! અરે વાંચનાર, આ
પત્રિત્ર અજાણા બાળકી ઉપર જે દુઃખ આવશે તેને માટે તું દી-
લસીરીની સાથે એક બે આંસુ પાડ; અને પેલા યોગીને ગાળો દેતો
ના. સાગર પેટનો થા. તથા લખનાર પ્રત્યે તેમજ નિદેશી પણ દોષી
કાન્તી પ્રત્યે પ્રેમ દ્રષ્ટીથી જો; વિધિએ જે કાંઈ લખ્યું છે તે મીથ્યા
થવાનું જ નથી એમ ધારીને તું ધીરજના વક્ષ પર બેસ !

સવાર થતાં તારા પુરુષનો પોશાક બદલી પોતાને ઘેર ગમ્મ કાન્તા
ઉડી પ્રિયની ઓરડી આગળ ગમ્મ પણ આપણો કાન્તી કાન્તા તરફ
આવ્યો અને પુરુષને ઘેર ગએલો જોઈ અત્યંત કોપાયમાન થયો.
તેના હોઠ ફફડવા લાગ્યા પણ કાંઈ પણ જોડ્યા શીવાય એક આરામ
ખુરશી પર બેસી શિયલ મંનથી વિચાર કરવા લાગ્યો. અરે, ઓ પા-
પણી ? આ શું ? તે તાહારા બાપનું નામ બોલ્યું ? ઓ અભાગણી
રંડા ? ઉઠતાં વારજ મહેં તારું જ મોઢું જોયું ? અરે, કાણુ જાણે
મારો આજનો દિવસ કેવો જશે ? અરે, મને તું પ્રિય કહેનારી ?
અરે, મહેં તાહારા ઉપર પ્રેમાંકુશ રેડ્યો તેથી હું જ મૂંઝા, મહેં જ
કીલોતપાટી વાનરનું કામ કર્યું છે. વાંદરાના હાથમાં પુલ મહેં જ
આપ્યાં છે. સ્ત્રી તથા બાળકને મોઢે ચઢાવીએ તો માથે ચડી બેસે
તે કહેવત ખરો છે, અરેરે, વિધિ !!! તારો પણ શો દોષ કાઢું ?
અરે, મધુરચંદ્ર, ધીકાર હોજો તને કેટલું તાહારી પાંસુલ-બ્રજ થએલી

પુત્રીને મારી સાથે પરણાવી ! અરે ! પતા, મને આની સાથે પરણાવ્યો
તે સારું નથીજ કશું ? હવે શો ઉપાય થોળું કે આ પાપણી મા-
હારાથી દુર થઈ શકે ! હશે, ચાલ જીવ તું અત્યારે સંતવર થા અને
આ દેશ, આ ગૃહનો ત્યાગ કર !

પ્રિયે પોતાને બોલાવી નહિ તેથી સતિ શિરોમણી કાન્તા દુઃખીત
થઈ. તે હાથ જોડી બોલી “ પ્રણેશ, માહારામાં આપે શો અપરાધ
પ્રેક્ષ્યો કે મને બોલાવતા નથી ? ” આથી કાન્તી ચીઝાઈ ગયો
અને એકદમ ઉઠી ગરદન પકડીને નાળુક અબળા નિરાપરાધી બાળકી
કાન્તાશુંદરી ઉપર લાતોના માર મારવા લાગ્યો.

“ દુષ્ટ રંડા, તાહારાં પાપનાં કર્મ તુંજ બોમવ ” એ શબ્દોએ
કાન્તાના હૃદયમાં રૂંધે રૂંધે તીવ્ર ત્રીશુળ બોંક્યાં !

કામળ દેહલતિકા, જેમ કુસુમ સૂર્ય કિરણ વીના કરમાઈ જાય
તેમ કરમાઈ મઈ. ચતાપાટ ભૂમી ઉપર પડી અને પ્રાણનાથ, પ્રણેશ,
માહારો જુહો માફ કરો એમ કહેવા લાગી. સ્વપ્ન કે જાગૃત અવ-
સ્થા ખચર ન પડી. એટલામાં તારા આવી અને કાન્તાની અવસ્થા
જોઈ બહાવરી બની મઈ. પ્રાણનાથ, પ્રણેશ, એ શબ્દો તેના મુખ-
માંથી ખસતા નહતા.

તારાએ તેને સ્વસ્થ કરી અને તેની અવસ્થા આવી કેમ થઈ
મઈ તે પુછવા લાગી.

કાન્તા—“ બહેન, શું કરું ! ધૃત્વરેચ્છા આગળ કાંઈ ચાલે તેમછે ?

તારા—અરે, પણ થયું શું તે તો કહે, બહેન ? કાન્તીનાલ
ક્યાં ગયા ? શું તને અહીંઆં રહેવા દઈ તે કાન્તીપુર ગયા ?

કાન્તા—બહેન, જે સ્ત્રીને ગુણીયલ પતિએ તથા તે સ્ત્રી દુ-

નિયામાં જન્મ ન પામી હોત તો મારું !

તારા—બહેન શું બોલેછે ? કાન્તીલાલ એવા છે એમ ? શું તેમણે તને તજ દીધી ? વાહ ! વાહ ! આવી આવી મસ્કરીઓ કરીશ તો હું અહીંયાં આવીશ પણ નહિ.

કાન્તા—બહેન, મારો કાંઈ અપરાધ જોઈ મને ક્ષીમામણ આપી તે ચાલ્યા ગયા. અને હું અહીંયાં પડી રહી છું. અરે, પ્રાણનાથ, તમે આ અબળા ઉપર કરુણા લાવો. અરે, પુરુષરત્ન, તમે દયા રહિત થશો તો આ દુનિયાની શી અવસ્થા થશે ? અરેરે ! મારા પ્રાણે મને તજ તેવું મુજ તત્વ તપાસીએ તો શું હશે ? અરે ! મારો પ્રાણ રીસાઈ ગયો ! પ્રભુ ! પ્રભુ ! મારો પ્રાણ ! મારો પ્રિતમ ! મારો હૃદયાત્મિક ! આ હતભાગ્ય બાળા ઉપર આટલો બધો ક્રોધાચમાન ! કેવું પ્રારબ્ધ ! જે કાન્તી કાન્તા વિના ધડી પણ ગત ન કરી શકતો, ગતિ થતાં રનિથી વારંવાર નીરખતો, અને અવાસમાં ધસમસ્યો આવી મને જોઈ હરખતો; હાય ! અત્યારે તે મને વીસારી ગયો ! દયાળુ છતાં છેકજ દયા છોડી દીધી ! અહા ! બેન, એમની પ્રિતિ વિના તો આ ભવ્ય ભુવન મને ભયાનક લાસે છે; ઉમદા વસાહતકાર જોઈને મારું મન ત્રાસે છે ! અહાર વિહાર અને નિદ્રા એણે તો ઝડપીજ લીધાં છે ? શું કરું ? અરે દેવ ! તહે આ શું કર્યું ! બેન, એવો ઉપાય યોજ કે જેથી મારા પ્રિયની પ્રિતિ મને પાછી મળે ?

તારા—બહેન, સમુરી ખમ ! હમણાં તેજ તને બોલાવશે. એ કૂર નથીજ. શું દમયંતિએ પોતાના પ્રિય નજી રાખની પ્રિતી પાછી નહોતી મેળવી ?

કાન્તા—બહેન, એ બધું જવા દે. જે માહાત્મ પ્રિય મને બો-

લાખ્યા વીના જતા રહેશે તો સમજજો કે હું હતી નહતી યદ જયશ ?

તારા—મારી સુકામળ સખી, શું બકે છે ? શું કામળ કદગા ઉપર ફહાડાતા ધા મારતાં કાઢને દયા નહિજ આવે ? તું તાહારી દીલગીરીનો લાગ કર અને સ્વસ્થ થા.

કાન્તા—બહેન, પ્રિયે મને તજ તેનું કારણ શું ? શું માહારો કાંઈ વાંક પડ્યો હશે ?

તારા—બહેન, નજે દમયનિને તજ હતી તેમાં દમયનિનો કાંઈ વાંક હતો ?

કાન્તા—અરેરે, પ્રિય, જરા તો દયા લાવો !

તારા—બહેન, આમ શું કરે છે ? દીલગીરીથી તાહારું શરીર શુષ્ક થઈ જશે હોં !

કહ્યું છે કે:—

ચિંતાથી ચતુરાધ ધટે, ધટે રૂપ ગુણ જ્ઞાન;

ચિંતા બડી અભાગણી, ચિંતા ચિતા સમાન.

વળી ઇંગ્રેજીમાં પણ કહ્યું છે કે:—

Sorrows break seasons, and reposing hours,
Make the night, morning, and the noon-tide night.

કાન્તા આ સાંભળી સ્વસ્થ થઈ બેઠી પણ તેનું મન સ્વસ્થ થયું નહિ અને બેમાન થઈ ગઈ હોય તેની માફક નીચે પ્રમાણે પોતાની સખી પાસે તે ગાવા લાગી.

બહેની માહારી બોલનો ખીરે, પ્રિયે માહારે કેમરે વિસારી ?
પ્રિયે વિસારી, પ્રાણે વિસારી, પતિએ વિસારી, હાય !

કરું શું હું આ પળેરે, કરે નહિ કાંઈ સહાય ? ! બહેની.

અશ્રુ પતનથી ચોળી માહારી, મસમલની બીજાય;

ક્રમુદને આ ચંદ્રે તજ્યું છે, જોતામાં કરમાય !

બહેની.

નિર્દય થઈને પતિરે માહારા, ગયારે મુકી ક્યાંય ?

તરંગે આ મન ચડ્યું છે, પાવક છે મનમાંય.

બહેની.

કર્મ કઠોરં થયુંરે માહારં, નડ્યું પરભવનું પાપ;

ભક્તિ કરં શ્રીજનરાજની, પતિ મળે આપો આપ ! બહેની.

“ ભક્તિ કરં શ્રીજનરાજની ” એમ બે ચાર વાર બોલી,
આકાશ । સૂર્ય તરફ હાથ જોડી, તે ઉડી અને એક જન મૂર્તિ લાવી,
તારાના સનમુખ આવી ઉભી.

તારા—બહેન, તું આશા રાખ, નક્કી તને તે બોલાવશેજ.

કાન્તા—અરે ! ગોઝારી આશા ! ! સામળમટેજ કહ્યું છે કે:-

આશા ઉંડી ખાડ, પહાડથી થાય ન પૂરી,
હેમ, મેરં સમ હોય, તોય પજુ રહે અધુરી,
આશા નીર અગાધ, બહુ જન તેમાં ખુડયા.

તારા—બહેન. ધીરજ રાખ, ધીરજથી કોના કાર્ય નથી સર્યાં
તે કહે ? પાંડવો બાર વરસ વનમાં રખડયા અને તેરમે વરસે વૈરટ
નગરમાં છુપા રહ્યા પણ ધીરજ હતી તો તેમને રાજપાટ પાછું મળ્યું.
આ સાંભળી કાન્તા હોઠે આગળી રાખી ઉંડા વિચારમાં ઉ-
તરી પડી.

આ પાસ આ નાટક ભજવાતું હતું અને બીજી પાસ કાન્તી-
ચંદ્ર, કાન્તીપુર જવાને તૈયાર થયો.

મધુરચંદ્રે પોતાની પુત્રી કાન્તાસુંદરીને બોલાવી લીધી અને તેને
જોઈતી વસ્તુ આપી કાન્તીની જોડે વિદાય કરી.

થોડો રસ્તો કાપ્યા પછી, કાન્તીચંદ્રનો તે અમળાને દુઃખી કરવાનો વિચાર થયો.

કાન્તીચંદ્ર અપાટાબંધ ચાલતો હતો. તેની પાછળ બિચારી કાન્તા ધીમે ધીમે ચાલતી હતી, ખરો રસ્તો પડતો મુશી કાન્તીચંદ્ર એક બયાનક વનમાં પેડો અને એક અઘોર વન આવ્યું એટલે તે ઉભો રહ્યો અને પોતાની ચોપડીઓની પોટડી નીચે મુકી આમ ખાવાને બેઠો.

“ વહાલા ઉભા રહોને ” એમ બોલતી બોલતી કાન્તા સુંદરી કાન્તીચંદ્રની પાસે આવી ઉભી અને પોતાના પ્રિયની ચોપડીઓ કપાડવા લાગી.

કાન્તીએ તેને ધક્કો મારી દૂર કરી પણ કાન્તા ફરીને તે પોટડી લેવા ગઈ.

આંખમાં આંસુ સારતી સારતી તે પોતાના પતિને નમન કરી બેસી, વહાલા, થાકી ગયા હશે માટે એ ચોપડીઓ આપે તો આ દાસી ઉપાડશે !

કાન્તી—હું તને ઝોળખું છું કે તું મારી ચોપડીઓ ઉપાડશે ? એ તો તારા ચારની હોય તે ઉપાડાય ! ! !

કાન્તા ગદ્ ગદ્ કંઠે બોલી, પરમ પ્રિય પ્રભો, આમ માહારા ઉપર તહોમત મુકવું તે આપના જેવા શ્રેષ્ઠ, બુદ્ધિના શિખરે પહોંચેલા પુરુષરત્નને યોગ્ય નથી !

કાન્તી—અરે રાંડ, હું તને ઝોળખું છું. તાહારી બધી વાત બણી ગયો છું. હું બુદ્ધિના શિખરે પહોંચેલો ? ? એ તો તારા ચાર બુદ્ધિના શિખરે પહોંચેલો છે તેની ચોપડીઓ ઉપાડાય ?

અરે, દુષ્ટતાના શિખરે પહોંચેલી દુષ્ટ રંડા, અજળા કહેવરાવી સજળાને ચપડીમાં લેનારી, તું અહીંથી દુર જા. આ વનમાં તાહારો કોઈ સહાયભૂત તો છેજ નહિ માટે વખત વિચારી લે અને આ વનમાં રવડી રઝગી તું તાહારી છંદગી પુરી કર; નહિ તો આ સ્થાને તું તાહારા ચારને બોલાવ.

આટલું કહી પોટકી ઉપાડી, કાન્તી આગળ ચાલવા લાગ્યો, અને તે કામળ દુઃખી વનિતા, અશ્રુ સરિતામાં કુચકી મારતી મારતી તેની પાછળ ગઇ.

એવામાં પેલા યોગીરાજે બનાવેલા એક અતર્ણનીય કળાવાળા મહેલમાં કાન્તીચંદ્ર દાખલ થયો અને તેની પાછળ દુઃખથી શીકી પડી ગયેલી કાન્તા પણ દાખલ થઇ.

આવા સુશોભીત મહેલમાં કોઈ પણ માણસ કાન્તીના જોવામાં આવ્યું નહિ તેથી તે વિસ્મિત થયો અને બારણા આગળ આવી ઉભો.

કાન્તાને જોઇ તે પાછો દુઃખી થયો અને આ મહેલ કોઈ રાક્ષસનો છે એમ ધારી કાન્તાને ત્યાં મુકી દેવી એમ નિશ્ચય કર્યો.

કાન્તા—અરેરે, હે પ્રિય, માહારો વાંક તો મને જણાવો આમ શું કરો છો? માહારો વાંક હોય તો ક્ષમા બક્ષો.

કાન્તી—તાહારો વાંક કાંઈ નથી ?? તું તો સતી છે ? સતી થવું છે સતી એમ કહી તે નીચે પ્રમાણે તે બાળાના હૃદયને ચીની નાખે એવી કડીઓ બોધ્યો.

“ હવે એક મુકી બીજો ઉર ચાહે,
સતી તે મરી જાય, કુતી કહાવે;
પતીવૃત્તનો ધર્મ જે હાથ ધાર્યો.

તથા વૃત્તિને કેમ બીજો વિચાર્યો. ”

કાન્તા—પ્રિય પ્રાણેશ, મારું જરા સાંભળો. હું નિસપરાધી છું, કેમ કુદૃષ્ટી વાત સાંભળો એના તો આપ નથીજ. આ સૂર્યનારાણ્યને સાક્ષી રાખીને કહું છું કે હું એક પતિવ્રતા છું.

કાદતી—વાત તો હું નજ સાંભળું, પણ મહેં માહારી નજરો નજર ભેયું છે; તેથી કહું છું કે તું મમે-તેના મીઠા મીઠા બેઠા બોલી મારી આજીજ કરીશ તે હું કદી પણ ખ્યાનમાં લેનાર નથીજ. શું તું પતિવ્રતા છે એમ સુચવે છે? જો તું પતિવ્રતા હોય તો પરપુરુષની સાથે સુખ ભોગવેજ નહિ; કારણ કે કહ્યું છે કે:—

“ સિંહણુ જો ભુખે મરે, તોય ધાસ નવ ખાય;
પતિવ્રતા જો મરે, પર પાસે નવ જાય. ”

કાન્તા—પ્રિય, માહારા શરિરનિકારી, કદાચ માહારા આ શરીરના સુક્ષ્મ રજકણો બની પવન સાથે એકમેક થઇ જાય કે કદાચ જીપ્પ, તરશ ઇત્યાદિના દરદથી મરણને શરણ થવું પડે કે કદાપી માહારા શરીરપરનાં અસંખ્ય રૂપાં પર રોમે રોમે તીવ્ર ત્રીશુળ બોંકવાની સગ થાય કે કદાપી પૂર્વનો સૂર્ય પશ્ચીમમાં ઉઠે, અમાસનો ચંદ્રમા અસ્તગતપણુને બદલે પૃથ્વીપર પુર્ણિમા કરતાં પણ પોતાના નિર્પેક્ષ તેજસ્વીપણા સાથે છવાઇ જાય કે સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા મુઝી વત્તા ઓછો પોતાનો પ્રભાવ બનાવે, સાક્ષાત્ ભગવાન સર્વવ્યાપક પોતેજ મને કેમની મનોવૃત્તિ તમ કરવાનો ઉપદેશ કરે, કે આકાશ વાણી થાઓ, પણ આ દુઃખી કાન્તા કદી પણ પોતાની દ્રઢતાપરથી ડગનાર નથીજ. જે સ્ત્રીઓ દુષ્ટ પુરુષોના રનેહથી લોભાઇ પોતાનું અમુલ્ય એવું એક પતિવ્રત પણ તથા દષ્ટ અધર્મ માર્ગનો અખતાર કરે છે

તેઓને સ્વપ્ને પણ મોક્ષની ઇચ્છા કરતી મોઘ્ય નથી. તેઓએ કદી પણ પુનર જન્મની મનુષ્ય દેહની, ચત્કિચિત પણ વાંચ્છના રાખવી જ નહિ. તેઓએ તો આ અવનીપર ઇશ્વરે બદ્ધતા આયુષ્ય સારક જીવીત ભોગવી આખરની મોજમજાહ મારી લેવી; સખળ તેને ઉમર ખલાસ થતાં ધર્મરાજના સ્વાધન થઇ સદાને માટે નર્ક કુંડના અનિકારી થવાનું છે; તેજ માદક જે પુરૂષો પરદારાઓમાં લપટ થઇ જે કાંઈ ક્ષણિકતું સુખ ભોગવે છે તેને માટે પણ તેજ રસ્તો છે, શિયળ એ દુનિયામાં કેવી અમુલ્ય વસ્તુ છે, તેની કીમત સત્સંગી વીના બીજાની થતીજ નથી; માટે આ આર્ય કુળમાં જન્મી આવા કુકર્મોમાં આતુર હું કદી પણ રહી નથી અને ભવિષ્યમાં પણ રહીશ નહિ!!

કાન્તી—હા, એ મન બધું સમજ્યા પછી કાંઈ કહેવનું?

કાન્તા—પ્રિય, આ અખળા બળકી બીજું શું કહે??

કાન્તા—અખળા ને બાળકી?? તું અખળા છે અખળા? બાળકી હોય તોજ આવું કર્મ કરે?

દુઃખથી વ્યાકુળ કાન્તા આ સાંભળી ભોંયપર પડી અને મૂર્છા-દેવીએ કાણ જાણે કેવી લાગણીથી તેને પોતાની સોડમાં ખેંચી લીધી? કારણ કલ્પાયું નહિ.

કાણ થએલા હૃદયનો કાન્તી ઉઠ્યો અને તેને મૂર્છામાં પડેલી જોઇ, તેના નાભુક હાથની આંગળીમાંથી વીંટી અને તેની કામળ કમળ જેવી હસ્તસ્થલીમાંથી રમાલ લઇ ચાલતો થયો.

ચાલતાં ચાલતાંએ વિચાર થયો અને ખચકયો, પાછો વળ્યો અને દુઃખી દેહલતીકાના મસ્તક પાસે ખેસી ઉંડા વિચારમાં ઉતરી પડ્યો.

અરે પ્રિયા, તાહારા પાપે કરીને હું તને આ અરણ્યમાં નજી

દમયંતીને તજ હતી તેમ તજું છું; પણ દમયંતી તો નિરાપરાધી હતી અને તું તો અપરાધી છે ! ! !

આટલું બોલતાં બોલતાં તેના ચક્ષુમાંથી અશ્રુ ટપકવા લાગ્યાં અને તે અશ્રુ કાણ જાણે મૂર્છામાં પડેલી કે કાણ જાણે શોક વિચારતાં પડેલી જાળાના ગાલ ઉપર થઇ તેના સુંદર કમખાને ભીંજવા લાગ્યાં !

કુંવારાવસ્થામાં પ્રિયા તરફથી આવેલો કાગળ સાંભરી આવ્યો અને તેથી તેના પર વહાલ આવ્યું; અને વારંવાર તેના સુકોમળ ગાલને ચુંબન કરવા લાગ્યો અને પોતાની આંગળીએથી પોતાની છમીવાળી વીંટી કાઢી તેના સુંદર હાથની આંગળીએ ઘાલી. વળી “ અપરાધી ” એ શબ્દ સાંભરી આવ્યો અને તેને હીલાસો આપે એવી એક ચીઠી તેના જમણા હાથમાં અને બીજી એક તેના ડાબા હાથમાં મુકી લખેલું વારંવાર વાંચી ચાલતો થયો.

પ્રિયા મુજ આવી આશા ભરી,

મુજ સાથે આ વનમાંય;

તજ દઉં છું હું તને,

લગી મળીશું આપણ કયાંય.

હતી આશ રાખી, બનીયું ઉદાશી, મળ્યું સુવર્ણની માંદા કથીર,
ફફડી રહ્યા આ ઓઠ માહારા, તું જ યાર જનર વિચાર થકી;
પાપ કુંભ પુરો થઇ, કુટ્ટી ગયો, નથી તું સતી,
આના આજ, વિચારથી, ચન કહે મળવું નથી.

વળી, પ્રિયાના હસ્તકમળથી, કુંવારાવસ્થામાં લખાએલો પત્ર પોતાના એક ઇંગ્લીશ પુસ્તકના પાનાઓ વચ્ચેથી કાઢી, તે નીચે પ્રમાણે વાંચતો વાંચતો શોક સમુદ્રમાં ખારા પાણીથી આમ તેમ ગોથાં

ખાતો ખાતો મહેલ બહાર નીકળ્યો !!

મમ શોભાગ્ય સ્થાન.

ચંદ્રને આવવાની તૈયારીઓ થતી જોઇને જે ખરેખર હરખાય છે તે તો ચકોરજ.

ચંદ્રની જગો ગ્રહણ કરનાર સૂર્યથી, જે વિમુખ રહે છે, અને શોકાવેશમાં કરમાઇ જાય છે તે તો પોયગ્રીજ. ખીજને શું ? માહારી હાલની સ્થિતિ કેવી છે તે આપને જણાવવાનેજ હું નીચેની બે લાટીઓ લખું છું.

હૃદય રસમાં રમે, 'પિંડ પડ્યું' સખી કને;

રશશી તેજ વીણ ખરે, કુમુદ કરમાય છે.

લી.

ચંદ્ર દર્શન વીના કરમાએલી રંક પોયણી.

કોમળ દયાજનક અબળા ? તાહારી પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુથી તું વીખુટી પડેલી જોઇશ ત્યારે તું કરીશ શું ? ? અરે, કોમળ યૌવના ? તાહારા જેવી આવી સુકોમળ અબળા આવા ઉજડ અરણ્યમાં પતિથી લગ્નએલી પડી રહે તે શું ઓછું દયાજનક છે ? વાંચનાર, સત્વર થા અને આ યુવાન બાળિકાને ધન્યવર તેના પ્રિયની પ્રિતી પાછી સોંપાવે તેને માટે તું તેની પરમ ભક્તિ કર!

અપૂર્ણ.

બહાર ખબર.

મુજા વાંચકગ્રન્થ, આ આવૃત્તિની નકલો અર્પ
જાયકે તુરત બીજો ભાગ બહાર પાડવો એવી માર
કચ્છા છે.

આ પુસ્તકનો બીજો ભાગ બહાર પડતાં પહેલાં,
જે ભાંધ્યો તથા બહેનો અગાઉથી કર્તાને લખી જ-
ણાવશે તો તેઓની પાસેથી દરેક નકલની પોણી કી-
મત લઈ તેઓનાં મુખારક નામની યાદી આશ્રય આ-
પનારા વર્ગમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

નોટપેડ કાગળ લેવામાં આવશે નહિ. જવા-
બને માટે અડધા આનાની ટીકીટ બીડવી.

આ પુસ્તકની ૧૦ નકલ સામટી ખરીદનારને
એક નકલ ભેટ આપવામાં આવશે.

બહાર ગામવાળાને આ પુસ્તક વી. પી. થી
મેકલવામાં આવશે.

This book can be had from:—

Mansukhbhai Bhagoobhai Shah

Deravali pole in Dhanasutar's po'e

Somalal K. Pandya

Ganga Ghiya's pole Sankadisher

